

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

Învățământ la distanță

ISTORIA IDEII DE EUROPA

Autor și Titular: Lect.univ.dr. Ionuț NISTOR

ANUL III

SEMESTRUL II

2015 - 2016

CUPRINS

Bibliografie / 3

1. Anticii și „Europa” lor / 4

- ❖ **Originile termenului „Europa”**
- ❖ **Viziunea asupra Europei în Grecia antică**
- ❖ **Viziunea asupra Europei în Roma antică**

2. Evoluția ideii de Europa în Evul mediu / 8

3. Proiecte medievale de federalizare a Europei / 13

4. Ideea de Europa în timpurile moderne / 18

5. Perioada interbelică. Europa după sistemul Versailles / 28

6. Rusia/URSS și ideea de Europa / 32

7. Germanii Europei politice. Al doilea război mondial și primii ani postbelici / 35

Bibliografie

- ✓ Berstein, Serge, ed., *Istoria secolului XX*, vol.2, 3, București, 1998.
- ✓ Bold, Em., Ciupercă, I., *Europa în derivă*, Iași, 2001.
- ✓ Carpentier, J. (coord.), *Istoria Europei*, București, 1997.
- ✓ Ciupercă I., *Din istoria contemporană a unei idei: Confederația economică danubiană, în România în istoria universală*, III/1, Iași, Universitatea "Al.I.Cuza", 1988.
- ✓ Idem, *Planuri de organizare a Europei elaborate în timpul celui de-al doilea război mondial*, în "Analele Universității "Al.I.Cuza. Istorie" din Iași, 1997.
- ✓ Ciupercă, Ioan, Leuștean, Lucian, *Istoria ideii de Europa și a integrării europene după 1945*, Iași, 2004.
- ✓ Dumitru, Felicia, *Construcția europeană*, Târgoviște 2004.
- ✓ Duroselle, J.B., *L'Idée d'Europe dans l'histoire*, Paris, 1965.
- ✓ Idem, *L'Europe de 1915 à nos jours*, Paris, 1964.
- ✓ Duțu, Al., *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, 1999.
- ✓ Fontaine, Pascal, *Construcția europeană de la 1945 până în zilele noastre*, Iași, 1998.
- ✓ Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers: economic change and military conflict from 1500 to 2000*, Fontana Press, 1989.
- ✓ Le Breton, Jean Marie, *Europa Centrală și Orientală între anii 1917 și 1990*, București, 1996.
- ✓ Marga, Andrei, *Filosofia unificării europene*, Cluj-Napoca, 1998.
- ✓ Pottering, Hans-Gert, *De la viziune la realitate: pe drumul spre unificarea Europei*, București, 2007.
- ✓ Suci, Dumitru, *Evoluția ideii de Europă unită*, București, 2007.
- ✓ Vese, Vasile, Ivan, Adrian L., *Istoria integrării europene*, Cluj Napoca, 2001.
- ✓ Vuyenne, Bernard, *Histoire de l'idée européenne*, Paris, 1964.
- ✓ Zăbercă, Vasile Mircea, *Construcția europeană: repere istorice*, Reșița 2001.
- ✓ Zapartan, Liviu Petru, *Construcția Europeană*, Oradea, 2000.

1. Anticii și „Europa” lor

Originile termenului „Europa”.

Numele Europa pare a fi fost necunoscut de Homer. Abia poetul **Hesiod** ne aduce cele mai vechi mărturii, în lucrarea sa numită *Theogonia*. Europa este aici una dintre cele trei mii de Oceanide, nimfe ale mării, fiicele lui Ocean și ale lui Thetis. Această Europa, fată radioasă, cu ochii clari și piele albă a fost cucerită de Zeus, transformat într-un taur alb. Din dragostea lor s-a născut prima dinastie cretană, care a fost, în definitiv, leagănul civilizației noastre.

Dincolo de aspectele mitologice, se pare că termenul Europa este o formă provenită din cuvântul semitic *oreb* sau *ereb*, care înseamnă *care apune, asfințit*. O altă ipoteză este aceea că termenul original ar fi *opia*, care înseamnă *pământ*. Nu în ultimul rând, amintim epitetul homeric *europoie*, care ar veni de la *eurus* – mare și *ops* - ochi (adică *care vede departe*).

Numele de Europa este prezent și în poemul lui Apolon Pitianul (contemporan cu Hesiod), care îl evocă de două ori în lucrarea sa. În viziunea lui Apolon, Europa nu era decât o parte a Greciei continentale, alături de Peloponez și de insulele Mării Egee.

Viziunea asupra Europei în Grecia antică

Ideea de Europa, care desemnează un spațiu geografic și spiritual specific, datează de câteva milenii. Conștiința europeană, ca orice alt tip de conștiință, s-a format atât prin raportarea la sine, cât și prin comparație cu ceilalți. Primul raport între Europa și non-Europa a fost emanat de gândirea greacă. Între epoca războaielor persane și cea a lui Alexandru cel Mare s-a format pentru prima dată ideea unei Europe, opuse Asiei, diferită prin obiceiuri și organizare politică (Europa reprezentând libertatea, iar Asia despotismul). Din punct de vedere geografic această Europă era încă restrânsă, identificându-se, de cele mai multe ori, doar cu Grecia, așa cum ne-o prezintă Isocrate sau cu teritoriile care întrețineau raporturi constante cu civilizația greacă.

În timpul lui Herodot, Europa era tot continentul sau cel puțin tot continentul cunoscut. Herodot ne spune că grecii împart pământul în trei părți: Europa, Asia și Libia. Istrul, adică Dunărea, curge pe pământul celților, chiar prin mijlocul Europei și își termină cursul în Marea Neagră. Deci Europa se prelungește și dincolo de Dunăre, dar care îi sunt limitele?

La mijlocul secolului V î.Ch. exista deja în vocabularul curent termenul Europa ale cărei granițe rămâneau, însă, un pic pierdute spre nord.

Una dintre problemele încă în dispută printre cercetători este dacă Europa era pentru antici (greci sau romani) doar o noțiune geografică sau avea și conotații politice. Carlo Crucio susține că începând din secolul V î.Ch. se înregistrează un pas înainte. **Pseudo-Hipocrates** opune populația combativă, „avidă de libertate” a Europei, cu cea a Asiei, unde oamenii sunt mai indolenți și trăiesc sub puterea absolută a regilor. Crucio susține că diferența implică o valorizare științifică, nu doar geografică, o valorizare psihologică, civilă, socială. Asia și Europa apar ca două lumi diferite. Conform aceluiași Crucio, Isocrate va merge și mai departe. În *Panegiricul* său, el vorbește despre superioritatea morală a grecilor în comparație cu barbarii asiatici, de unde și necesitatea pentru greci de a se uni pentru a împiedica barbarii să treacă prin Europa. Demonstrația lui Crucio este atacată de un alt istoric, care s-a preocupat de problema evoluției ideii de Europa, J.B. Duroselle. El susține că pe toată perioada Atichității, ideea de Europa a fost un concept geografic, fără semnificație politică reală.

Grecii, înainte de Filip, aveau conștiința de a fi greci. Ei se plasau în opoziție față de barbarii (adică cu cei „care nu știu bine să vorbească”), a căror civilizație ignora democrația. Câteva sărbători religioase și sportive, mai ales Olimpiadele, atestă existența unei Comunități superioare grecești, care însă, nu are o semnificație politică profundă. (Pentru a participa la Olimpiade, era necesar să fii grec și nu sclav) De ce am putea considera că această Comunitate superioară, în care grecii se simt solidari, este însăși lumea greacă și nu Europa? Deoarece, pe de o parte, există greci și în Asia și, pe de altă parte, există europeni care nu sunt greci și cu care grecii nu se simt solidari nici politic, nici intelectual. Clivajul este deci între greci și barbari – cei care sunt europeni sau asiatici – și nu între europeni și asiatici.

Tucidide utiliza și el termenul Europa, pentru că expresia era comodă, mai ales folosită pentru zona strâmtorilor și a mării Marmara. Nici la el Europa nu se afla în conflict cu Asia, ci cu barbarii, care invadau Europa.

Eschil opunea, în lucrarea lui intitulată *Perșii*, pe asiatici contra grecilor. El folosea rar cuvântul Europa și niciodată pentru a-l opune Asiei, în plan politic. Alături de el, **Sofocle**, **Euripide**, **Aristofan** și **Tucidide** au utilizat foarte rar cuvântul Europa, ceea ce demonstrează că nu putem vorbi în acea perioadă de o „idee europeană” în sens politic. **Euripide** în lucrările sale, **Platon** în *Republica* îi opun pe greci barbarilor și nu amintesc nimic de Europa. Alături de definirea geografică, apar și tendințe de definire a spațiului prin raportare la spiritualitate. **Aristotel** vorbește mai mult de Europa, față de predecesorii săi, în special în lucrarea *Politice*. El susținea că popoarele Europei sunt pline de curaj, dar mai puțin inteligente și harnice,

capabile să-și apere libertatea, dar nefiind în stare a se governa. Cei care acumulează calitățile ambelor entități (europenii și asiaticii) sunt grecii, care dacă s-ar uni, ar stăpâni toate celelalte popoare. Tocmai datorită acestei diferențe între concepția geografică și cea cultural – politică, Aristotel deosebește nu numai Europa de Asia, dar și Grecia de Europa; în acest sens, luând în considerație problematica politico-culturală, Europa cuprinde numai Grecia, Italia și coastele mediteraneene ale Galiei și Spaniei, cu alte cuvinte zona de colonizare greacă.

Viziunea asupra Europei în Roma antică

Dacă Grecia a fost germenul Europei, putem spune că Imperiul Roman a fost matricea. Geografic, Imperiul Roman nu a acoperit Europa: în cea mai mare extensie el a cuprins zona dintre Rhin și Dunăre. Esențial era, însă, nu atât aspectul fizic al lumii romane, cât ideea romană care îl transcende. Pentru prima dată lumea civilizată, *oicumena*, a fost unită câteva secole sub aceeași lege. Tot bazinul mediteranean, Galia, Germania, Britania forma un vast corp omogen subordonat comandamentului unic. Dreptul cetății a fost acordat tuturor celor care se dovedeau loiali și își aduceau serviciile statului. Astfel, după câteva secole, notabilii imperiului și un mare număr de oameni se găseau în postura de a-și schimba condiția, am putea spune natura. Ei nu aparțineau decât fizic de cetatea lor: juridic, ei erau romani, iar moral ei se simțeau „cetățeni ai lumii”.

Imperiul Roman a furnizat civilizației occidentale o mare parte a principiilor de organizare politică, fapt ce a constituit un releu esențial în calea răspândirii creștinismului. El a fost pentru Europa modelul fascinant la care s-au raportat mai apoi gânditorii și guvernanții, a fost o imagine care a revenit ca un leitmotiv în mințile cele mai scrutaătoare ale secolelor ce au urmat. Ideea imperială va fi pe parcursul veacurilor o constantă privilegiată a politicii europene. Atâta cât a predominat organizarea creștină a lumii, ea a fost măcinată de dorința de a resuscita imperiul antic, încoronând, până în secolul XVI, sub numele de rege al romanilor pe cel care trebuia să fie lider temporal.

De-a lungul secolelor, chiar până în zilele noastre, Europa a păstrat amintirea, nostalgia acestei unități originare. Lumea romană ne-a lăsat moștenire mai mult decât frontierele: limba, cultura, dreptul și imaginea a unei cetăți universale în spiritul său.

Cât privește percepția contemporanilor asupra Europei, putem utiliza câteva exemple sugestive. **Strabon**, grec emigrat la Roma, a scris *Geografia* sa cu puțini ani înaintea erei creștine și a făcut o descriere detaliată spațiului în care trăia. Pentru el Europa cuprindea Iberia, Celția – între Pirinei și Rhin -, Britania. La est ea era tăiată în două de Dunăre și era locuită în partea stângă de germani, geți, tirageți, bastarni, sarmați, iar în partea dreaptă de traci, iliri,

greci. Două zone au rămas necunoscute lui Strabon: zona scandinavă și vastul spațiu dintre Baltica și Don.

Plinius cel Bătrân, în *Istoria naturală*, consacră volumele III și IV Europei. Conform lui, lumea era împărțită în trei părți: Europa, Asia și Africa, limita nord-estică a continentului rămânând în continuare obscură. La rândul lui, **Claudiu Ptolemaios** făcea referiri la harta Europei, pe care o contura mai clar, lăsând aceeași parte nord-estică în obscuritate (Scandinavia era o insulă pentru el).

În aceste condiții, putem vorbi despre o Europă politică în viziunea romanilor? Cu siguranță nu. **Cesar** nici nu a pomenit de Europa, **Vergiliu Cicero** și **Horațiu** o amintesc episodic, în timp ce **Tacitus** o menționează o singură dată în *Annalele* sale. Tăcerea acestor mărturii este semnificativă. Doar geografilor se mai interesau de Europa, care era un element de clasificare comodă, în împărțirea lumii pe zone.

Europa antică rămâne deci, o expresie geografică. Nici cetățile grecești din jurul mării Egee, nici Imperiul Roman nu s-au gândit la Europa în termeni politici. Anticilor le datorăm crearea cuvântului Europa și prima utilizare a termenului. Tot lor le datorăm definirea geografică a continentului - conturul Europei este bine definit în sud și din ce în ce mai obscur spre nord – însă nu putem afirma că sub raportul culturii și al politicii anticilor au gândit în termeni de „Europa”, în maniera în care ne raportăm noi astăzi

2. Evoluția ideii de Europa în Evul mediu

Toate valorile spirituale ale epocii medievale își găsesc rădăcinile în conceptele de *Respublica Christiana*, *Christianitas*, *Ecclesia*. Toată gândirea politică medievală se sprijină pe ideea de creștinism, din care derivă aspirațiile către unitatea oamenilor sub un singur șef: împăratul în spațiul temporal, pontiful în cel spiritual. În această ecuație, una dintre problemele fundamentale este plasarea geografică a acestei *Ecclesia*. În timp ce lumea romană a reunit sudul și apusul în conceptul de Europa, excluzând zona centrală și orientală, *Ecclesia* medievală a cuprins în interiorul granițelor sale și aceste teritorii, definitiv creștinate. Nuanțe sensibile apar după producerea schismei din 1054, când Orientul european (strict geografic) începe să iasă din sfera „morală” a Europei, în fapt de sub influența pontifilor romani. Rivalitățile politice dintre Orient și Occident i s-a adăugat și cea religioasă prin conflictul în desfășurare asupra primatului Romei. Și în plan cultural diferențele sunt tot mai evidente: Occidentul se inspiră mai ales din tradiția romană, pe când Bizanțul susține valorile spirituale grecești, în timp ce distincția între Germani (barbari) și Romani este înlocuită treptat cu cea dintre Occidentali și Orientali. Odată cu cucerirea otomană a Europei danubiano-balcanice această înstrăinare a Orientului european față de ceea ce este afirmat ca adevărata Europă se dezvoltă tot mai mult.

Împăratul bizantin **Iustinian** a reușit, între 533-553, să recucerească o parte din vechiul Imperiu din Occident și Africa, creând senzația că vechea structură imperială se va reface. Dar în timp ce Iustinian își propunea să restabilească legitimitatea și unitatea imperială în cadrul geografic tradițional, forțe nou apărute pe scena istoriei - „barbarii” germanici și Biserica creștină încearcă să construiască o nouă realitate.

Înainte de ascensiunea lui Carol cel Mare, textele care să facă precizări sau să lămurească conceptul de Europa, din perspectiva contemporanilor, au fost foarte rare. Nu avem, din acea perioadă, decât câteva mențiuni a termenului Europa la cronicari. **Beda Venerabilul** utiliza de vreo două ori cuvântul Europa în *Istoria ecleziastică*, apărută la începutul secolului VIII, însă referirile erau doar din punct de vedere geografic.

La 25 decembrie 800, la Roma, **Carol cel Mare** s-a încoronat împărat. El părea să fie descendentul miraculos al lui Cesar sau Augustus, care avea misiunea să reînvie tradiția imperială. Ansamblul politic care se constituia era, însă, diferit față de cel vechi. Stăpânirea

carolingiană nu cuprindea nici Grecia, nici părțile Bosforului. El nu avea unitate de limbă sau de cultură, era un imperiu al „barbarilor”, continuator al fostului stat roman, pe care însă nu îl reconstitua. Alcuin era perfect conștient de această transformare, din moment ce substituia în textele liturgice vechea expresie de *Imperium Romanorum* cu cea de *Imperium Christianum*. Pentru același motiv, începând cu domnia lui Carol cel Mare, barbarii nu mai erau străini, ci păgâni. Atunci când doreau să intre în Imperiu ei trebuiau să se convertească, iar vechiul liant juridic s-a transformat în legătură religioasă, în afara căruia „noul Imperiu” nu putea fi imaginat.

Încoronarea imperială din anul 800 a stârnit, în egală măsură, interesul contemporanilor. Un nou imperiu apărea în Occident. Ce nume trebuia să poarte acest imperiu? *Respublica Christiana*, *Respublica Christi*, *Sacrum Imperium*? Textele epocii arată că alături de aceste formule, termenul de Europa s-a impus ca alternativă. Astfel, unul dintre poeții care l-au glorificat pe Carol cel Mare, **Louis Halphen** îl numea pe noul împărat „șef venerabil al Europei”, „rege, tată al Europei”. Călugărul **Saint-Gall** în lucrarea sa *De Gestis Karoli Imperatoris* afirma că opera lui Carol cel Mare se aplica la toată Europa, iar **Widukind**, în *Res gestae saxonicae* spunea că împăratul este, de drept, stăpânul întregii Europe. Alții susțineau, din contra, că Imperiul înseamnă, de fapt, Europa Occidentală.

Plecând de la aceste mențiuni documentare, Crucio crede că putem vorbi de Europa încă din timpul lui Carol cel Mare. Părerea lui e împărtășită și de Henri Pirenne, F. Steinbeck, F. Petri și Joseph Calmette.

În 843 Imperiul s-a împărțit la Verdun în trei părți. Harta care s-a impus în epocă și care va dura până la Renaștere era aceea a unei Europe verticale, decupată în benzi longitudinale. Partea occidentală era dominată de Imperiul germanic, care din 962, sub Otto cel Mare, și-a luat denumirea de Sfântul Imperiu Roman. Teoretic, noul împărat era șeful suprem al creștinătății pe plan temporal. În fapt, autoritatea sa avea mai ales o valoare de simbol, care nu este de loc de neglijat.

În 980, marele duce Vladimir s-a proclamat la Kiev „noul Constantin”, și a luat titlul de „Împărat sacru”. Moscova a preluat moștenirea bizantină și a devenit „a treia Romă”. S-a născut astfel, o tradiție imperială slavă, cu o legitimitate aproape echivalentă cu cea din Occident. Atât Otto, cât și Vladimir, doreau, în definitiv, să reconstituie o autoritate unică asupra Orientului și Occidentului, să refacă, la alte dimensiuni vechiul Imperiu Roman (interesant este că din noul Imperiu trebuiau să facă parte teritoriile care în timpul Imperiului Roman intrau în așa-zisa „barbarie”: adică partea de nord și est a Europei; aceasta însemna că paradigma se schimbase, în sensul că Europa, ce echivala cu spațiul civilizat, devenise un loc

care se confunda cu creștinismul, devenise *Ecclesia* sau *Respublica Christiana*; barbarii nu mai erau, deci, considerați ne-europeni, deoarece misiunile apostolice pătrundeau în spațiile locuite de ei, îi converteau la creștinism, astfel încât puteau fi asimilați spațiului european).

Dispute pentru stăpânirea lumii creștine, a Europei în fapt, au existat între secolele X-XIII și între papi, ca reprezentanți ai puterii spirituale, și monarhii germanici, ca deținători ai puterii laice (lupta între Sacerdoțiu și Imperiu).

Astfel, Inocențiu III credea, în 1198, că papalitatea se afirma explicit ca șef al Europei („În primatul Sfântului Scaun apostolic se confundă autoritatea Imperiului și a Sacerdoțului”), în timp ce Frederic Barbarosa, marele adversar al papalității, proclama supremația împăratului, ne lăsând Romei decât un rol de arbitru („Împăratul comandă regatelor și toate națiunile trebuie să îl adore. Roma, capitala lumii, este frâna globului.”) Pe tot timpul Evului Mediu această problemă a originii și repartiției puterii supreme a rămas una din cele mai controversate.

Uni intelectuali, însă, au continuat să viseze la o monarhie universală, ca soluție pentru asigurarea păcii. Stabilizarea Occidentului prin organizarea unui guvern comun sau prin crearea unui sistem de arbitraj obligatoriu era obiectivul final al acestor idealști. Odată unit, Occidentul putea îndeplini sarcini importante, cum era recuperarea Pământului Sfânt sau apărarea Bizanțului de turci. Ideea unui Regnum unic sub autoritatea papei a fost susținută de monahii: **Augustin** și **Gilles** din Roma și de **Jacopo da Viterbo**. La fel de importante sunt scrierile care promovează teza opusă – crearea unui mare stat creștin condus de împărat. Între susținătorii acestei idei amintim pe **Jordan din Osnabruck** sau **Engelbert d’Admont**. Acesta din urmă, susținea în lucrarea sa *De Ortu et Fine Romani* necesitatea unui singur Imperiu sub o singură conducere. Acest proiect era necesar în cazul în care „s-ar fi declanșat un război între toată creștinătatea și lumea păgână” și devenea operabil pentru a menține pacea între diverse comunități membre ale Imperiului. În fapt, el nu dorea să distrugă regatele deja constituite și considera împăratul drept arbitru suprem pentru menținerea păcii. Foarte aproape de astfel de idei se găsesc **Dante Alighieri** în *De Monarchia* (apărută în 1308), **Guillaume d’Occam** și **Lupold de Bebenburg**.

O idee originală apare în opera lui **Pierre Du Bois** (1250-1320) (jurist aflat, după terminarea studiilor la Universitatea din Paris, în serviciile regilor Franței și Angliei) mai ales în *De recuperatione Terrae Sanctae*, scrisă după 1308. Cele mai importante obiective, în perspectiva lui, erau realizarea păcii între statele creștine și recuperarea Țării Sfinte. El propune, în acest sens, crearea unei confederații europene, sub egida papalității. Statele membre, păstrându-și atribuțiile suverane, urmau să-și rezolve conflictele prin arbitrajul unor

judecători clerici și laici, desemnați de un consiliu al statelor participante. Arbitrajul nu trebuia făcut, deci, nici de papă, nici de împărat, care era un rege ca toți ceilalți, lipsit de putere. Acest proiect a pus, pentru prima oară, problema raportului între suveranitatea statală și instituțiile supra-naționale, una dintre cele mai spinoase probleme, până în secolul XX.

Treptat, s-au produs modificări în privința percepției statului și a rolului său în comparație cu ideea de imperiu. Juriștii francezi și napoletani au lansat, în secolele XV –XVI, o idee nouă, conform căreia statul are independență absolută în raport cu imperiul, iar conducerea laică în raport cu cea ecleziastică. Astfel de texte devin tot mai numeroase și impun principiul că „regele este împărat în regatul său”, iar împăratul este egal între ceilalți suverani.

Întorcându-ne în secolul XIV, trebuie să precizăm că amenințarea otomană a reînviat sentimentul unei apartenențe comune la un spațiu și la o civilizație atât în Occident, cât și în Orient. Conștiința europeană a fost zdruncinată și, pentru puțin timp, conceptele de creștinătate și Europa s-au extins spre est, regăsind vechea întindere geografică. Această etapă a fost, însă, scurtă, deoarece atunci când otomanii au devenit stăpâni în părțile orientale, prin cucerirea Constantinopolului, zona a încetat să mai facă parte din lumea creștină, din Europa.

Și, dacă prin cucerirea otomană grecii au fost eliminați pentru trei secole din conceptul de Europa, locul lor a fost ocupat de populații ce locuiau la granițele Europei geografice, în contact cu otomani și care îndeplineau funcția de bastion al creștinătății (*antemurale christianitatis*). Astfel de populații, care aveau contacte directe cu Imperiul Otoman, precum ungurii, românii, polonezii au fost primite în comunitatea creștină-europeană. Este vorba aici despre o mentalitate medievală, în care conceptul de Europa primește doar o conotație geografică, în timp ce identitatea culturală și spirituală a populațiilor se bazează pe apartenența lor religioasă.

Prima tentativă de schimbare în acest sens o face **Aeneas Silvius Piccolomini**, umanist devenit, în 1458, papă cu numele de **Pius al II-lea**. El susținea ideea existenței unei „comunități”, a unor afinităților culturale și spirituale între diferitele popoare care alcătuiesc Europa fizică. Odată cu impunerea Umanismului, sensul unității culturale a Europei, alături de cea religioasă, se întărește tot mai mult, fapt evident la diverși autori, între care se distinge **Erasmus din Rotterdam**. El condamnă ura și războaiele izvorâte din dorința de putere sau de cucerire, propunând, în locul unei monarhii universale, ideea echilibrului între state de mărime rezonabilă, care să-și unească forțele împotriva inamicului comun din afara creștinătății.

Însă, în ciuda acestei prime formulări laice a ideii de Europa, nu trebuie să excludem legătura puternică cu religia: europeanul rămâne, înainte de toate, un creștin, iar conceptul de *christianitas* își menține forța.

Renașterea și Reforma, au transformat profund Europa milenară a secolelor XII-XIII. Ideea de Europa, se contura tot mai mult, în secolele XV-XVI ca un concept subversiv și înlocuia ideea de creștinăta, așa cum știința înlocuia tradiția. Europa ieșită din încorsetările dogmatice avea tentația de a se organiza în jurul laicității sub diverse forme, iar expansiunea politică, filosofică, economică a continentului devenea o realitate.

Dobândind o nouă conștiință, Europa ia, în același timp, și o înfățișare nouă. Descoperirile au promovat Atlanticul în rolul Mediteranei, Europei continentale și introvertite îi succede o Europă maritimă, deschisă, mobilă, gata să progreseze, iar centrul de gravitație și interes se mută din interior către lumea exterioară.

Odată cu Renașterea și Reforma se mai produce un fenomen interesant. Națiunile atlantice vor cunoaște o ascensiune crescândă, în timp ce Imperiul german va decădea. Această situație ne permite să distingem trei Europe: Europa occidentală sau atlantică, cu acces direct la ocean, cu preponderență asupra marelui comerț internațional și cu imperii coloniale; Europa continentală (Germania și Italia), mai săracă, cu un naționalism mai accentuat; Europa orientală, semi-asiatică și săracă.

3. Proiecte medievale de federalizare a Europei

Pierre Du Bois a urmat cursurile Universității din Paris și a îmbrățișat mai mult sau mai puțin dezinteresat cauza regelui său (Filip cel Frumos) contra Papei. El a scris un pamflet violent contra bulei *Asculpta fili*, în ianuarie 1302, apoi *Deliberatio* ca răspuns la bula *Scire te volumus*. Cea mai importantă lucrare în perspectiva temei noastre de interes este *De recuperatione Terre Sancte*, cu subtitlul *Tratat de politică generală*, care conține un veritabil plan de federalizare europeană. Du Bois era partizanul unei reforme a Bisericii și a mănăstirilor, dar se pronunța împotriva celibatului ecleziastic. A fost partizanul monarhiei centralizate și reclama suprimarea puterii temporale a papei și confiscarea în profitul coroanelor a bunurilor bisericilor. Statele unite pe care le propune înțelege să le plaseze sub înalta suzeranitate a lui Filip cel Frumos, din care vrea să facă un împărat. La dilema papa sau împăratul, Du Bois răspunde nici unul nici altul. Papa trebuie să se îngrijească de modernizarea bisericii, iar împăratul este un suveran ca oricare altul. Pacea în Europa, susținea Du Bois, nu putea fi decât fructul unei înțelegeri oneste între monarhi. El propune, deci ideea unui conciliu laic, a cărui putere și lege să nu țină decât de state. Acest conciliu, adunare reprezentativă a „Republicii prea-creștine” trebuia compus din arbitri laici. Du Bois a reglementat minuțios procedura de dezbateri și a prevăzut ca Sfântul Scaun să fie instanță de apel. Proiectul lui Du Bois este interesant pentru că este una dintre cele mai vechi transpuneri a ideii de federație de regate eliberate de orice tutelă externă, pontificală sau imperială. Textul manuscrisului *De Recuperatione* nu pare să fi circulat prea mult. El a fost imprimat prima dată de Bongars în lucrarea *Gesta Dei per Francos*. Audiența directă a fost minimă. Abia în sec. XIX Du Bois a fost descoperit de Wailly, apoi de Boutaric și în cele din urmă de Renan.

La mijlocul secolului al XV-lea laicizarea Europei avansa în ritm alert. În 1378 marea schismă din Occident marca debutul decadentei papale. Renașterea apărea în Italia, iar Wiclef, apoi Jan Huss anunțau sau pregăteau Reforma. Instituirea armatei permanente și a impozitelor regulate au contribuit puternic la apariția statelor moderne. Cucerirea Constantinopolului de Mahomed, în 1453 a scos la iveală pericolul turc și a contribuit la crearea unui spirit european, crescând nostalgia unei creștinătăți unde cruciadele erau posibile. În acest cadru, aventurierul francez **Antoine Marin** sau Marini, s-a refugiat la curtea lui Georges Podiebrad (1420-1471), regele Boemiei și i-a sugerat un plan de uniune a statelor europene, în scopul stăvilirii pericolului otoman. Podiebrad a prezentat, în 1463, planul lui Marini regelui Franței

și signoriei venețiene. Proiectul *Congregatio Concordiae*, formulat de Podiebrad era asemănător cu cel al lui Du Bois. Statele formau o asociație pentru a asigura pacea pentru creștinătate, iar contractanții își asigurau asistență reciprocă. Dacă un conflict intervenea între ei, era prevăzut arbitrajul. Pentru a realiza aceste obiective, trebuia înființată o adunare, în care să aibă câte un vot principii din Germania, regele din Franța, dogele Veneției, principii italieni, regii Spaniei, Portugaliei, Ungariei, ducii Burgundiei și Bavariei, hotărârile luându-se prin majoritate de voturi. Adunarea își avea centrul 5 ani la Basel, apoi în Franța și în Italia. În fruntea Adunării se afla un consiliu, cu un președinte ales, care dispunea de un aparat administrativ, arhivă, reședință și blazon propriu. Problemele juridice urmau a fi rezolvate de o Curte de justiție sau un Consistoriu general, cu o componență stabilită de Adunare. Tot Adunării îi revenea rolul de a decide momentul și formele intervenției împotriva otomanilor. Acest proiect a propus constituirea organismelor politice și juridice supra-statale, arbitraj internațional, armată comună, idei care se vor regăsi și în scrierile secolului XX. La acel moment, însă, el nu a avut succes printre suverani, papalitatea excomunicându-l, chiar, pe regele ceh.

Transformări interesante se produc, în perioada secolelor XV-XVI și la nivelul dreptului internațional și a viziunii asupra raporturilor între state. Francisc I nu a ezitat să rupă solidaritatea milenară a creștinismului pentru a face o alianță cu sultanul Soliman, îndreptată contra lui Carol Quintul. Această decizie a fost poate actul de naștere al Europei moderne. În aceeași epocă a apărut dreptul internațional public, ai cărui inițiatorii lui au fost: spaniolii Francisco de Vitoria, Baltazar de Ayala, alături de italianul Alberico Gentilis, profesor la Oxford. În **1589**, **Alberico Gentilis** a propus un proiect de organizare a statelor pe baze juridice, în timp ce **Vitoria** și **Ayala** au publicat, în 1612, *Tractatus de legibus et Deo legislatore*.

Exigențele universaliste au fost proclamate și de marele juris olandez **Hugo van Groot**, zis Grotius, care în tratatul său *De Jure belli et pacis*, apărut în 1625, a fondat dreptul asupra legilor naturale și divine. El a propus o veritabilă societate a națiunilor, o asociație internațională a principilor creștini, care prin instituționalizarea arbitrajului să fie capabilă să respecte legea internațională.

În condițiile războaielor religioase și a rivalităților dintre state din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și din cel următor, dezbaterile asupra viitorului european se cristalizează în câteva proiecte semnificative. Ele pun problema eliminării pretențiilor de hegemonie prin soluții de tip federal, dar și a înlăturării clivajelor religioase intercreștine, printr-un spirit ecumenic. Un astfel de proiect era formulat de **Emeric Cruce**, în lucrarea *Nouveau Cynée*,

apărută în 1623. El susținea că pacea și nu războiul era starea normală a umanității. Nici onoarea, nici profitul nu sunt motive suficiente pentru a face război. El s-a adresat lui Ludovic XIII pentru a-i cere să promoveze printre alți suverani nu doar creștini, ci și turci, chinezi, perși ideea unei organizații, o Adunare permanentă, prezidată de papă, care să asigure pacea perpetuă prin arbitraj. El a propus Veneția ca loc al acestei adunări pentru că teritoriul este neutru și indiferent pentru toți principii. Adunarea trebuia să stabilească granițele tuturor țărilor, iar cei care nu se supuneau trebuiau aduși sub ascultare prin acțiunea comună a statelor participante. Propunea, de asemenea, instituirea libertății totale a comerțului și unitatea monetară. Din păcate pentru el, proiectul nu s-a bucurat de mare audiență printre regii cărora s-a adresat.

Ducele de Sully, fost ministru al regelui Henric al IV-lea, a conceput un proiect intitulat „Marele Proiect al lui Henric al IV-lea”, în care el își dezvoltă concepția sa despre o Europa federală, pusă sub umbrela unui Consiliu comun, numit „Consiliul foarte creștin”. El considera că pentru o organizare optimă trebuiau formate 5 monarhii electivă (Imperiul Romano-German, Statul Papal, Polonia, Ungaria, Boemia), 6 monarhii ereditare (Franța, Spania, Anglia, Danemarca, Suedia, Lombardia) și 4 republici suverane (Veneția, Italia, Elveția, Belgia), cu suprafață și forță economică aproximativ egale.

În fruntea federației el plasa un Consiliu al Europei, format din 6 Consilii provinciale, cu reședințele la Danzig, pentru nord-estul Europei, Nuremberg, pentru Germania, Viena, pentru estul Europei, Bologna pentru Italia, Konstanz pentru Elveția și Lombardia și un oraș nedeseminat pentru Europa Occidentală. Alături de aceste consilii provinciale, mai funcționa și un Consiliu General, compus din 40 de membri (4 pentru statele mari și câte doi pentru cele mici). Acest consiliu trebuia reînnoit la trei ani și urma să aibă sediul în fiecare an în diferite orașe. El avea depline puteri pentru a arbitra toate litigiile între statele membre. Sully prevedea organizarea unei armate europene de 5000 de soldați și 25 000 cavaleri, care să beneficieze de un comandant și un stat major. Apărarea împotriva turcilor urma să revină regatului Ungariei, care includea și Austria, Croația, Bosnia, Slovacia și Transilvania, iar apărarea contra rușilor și tătarilor revenea în sarcina Poloniei și Boemiei. Se mai prevedea libertatea comerțului și suprimarea barierelor vamale.

Ideea unei organizări europene fondate pe drept, s-a relansat în secolul XVII, prin proiectul conceput de **William Penn**, emigrant în Lumea Nouă și legislator în Pennsylvania. În 1693 el a scris *Eseu pentru pacea prezentă și viitorul Europei*, inspirându-se din ideile lui Cruce și Sully. Penn dorea crearea unei Diete europene, în care să intre reprezentanți ai națiunilor, în pondere variabilă. El fixează criteriile acestei ponderi în funcție de importanța

demografică și economică ale fiecărui contractant: 12 delegați pentru Germania, 10 pentru Franța și Spania, 8 pentru Italia, câte șase pentru Anglia, Turcia și Rusia, câte patru pentru Polonia și Elveția, câte trei pentru Danemarca, Veneția și câte unul pentru Holstein și Kurland. Deciziile trebuiau luate prin majoritate de trei pătrimi, iar dezbaterile trebuiau făcute în latină și franceză. Această Dietă europeană stabilea normele generale de justiție, reglementa toate problemele religioase și avea la dispoziție o armată pentru a face respectate deciziile.

Lui **Leibnitz** divizarea Germaniei i se părea absurdă, iar anarhia Europei și sciziunea creștinătății îl scandalizau. El spera să deturneze forțele energice ale Europei către un proiect grandios, propunând în acest sens cucerirea Egiptului. Posibila victorie ar fi dat Franței o poziție solidă în Mediterana și i-ar fi permis să restabilească în Africa de Nord vechiul domeniu creștin. În 1672, Leibnitz a venit la Paris în încercarea de a se întâlni cu Ludovic al XIV lea și de a-i prezenta proiectul. În 1677, el a publicat un opuscul numit *De jure suprematus et legationes principum Germaniae*, în care propunea realizarea unui singur corp creștin sau un Colegiu universal, religios și politic, sub dubla autoritate: a papei și a împăratului. Apoi, pentru atenția publicului larg el a scris sub pseudonimul *Caesarus Fulsenerius* o lucrare intitulată *Discuție cu Philaret și Eugen asupra problemei perioadei agitate de la Nimegue*, în care a dezvoltat aceleași idei.

Pentru Leibniz, așa cum Biserica nu putea exista dacă nu avea în frunte un succesor al lui Petru, nici Europa nu trebuia privată de un împărat. Sunt, de altfel, idei care marchează revenirea în forță a principiilor medievale. Leibniz nu ignoră posibilitatea stabilirii unei monarhii universale și pune în discuție validarea unui arbitru suprem, recunoscut de toate părțile. În același timp, el pleda pentru necesitatea ca fiecărui suveran să-i fie lăsată libertatea de a se ocupa de afacerile din domeniul său. Această manieră de reorganizare a continentului nu era, în viziunea lui, decât faza prealabilă a unei mari mișcări de expansiune și evanghelizare care ar fi dus Europa la dimensiuni mondiale. El dădea fiecăruia câte un rol: Franța va deține Africa, Suedia și Polonia vor coloniza Siberia, Anglia și Danemarca se vor îndrepta către America de Nord, Spania către America de Sud, iar Olanda va avea Indiile orientale.

Cel mai cunoscut proiect de instaurare a păcii generale, punct de referință pentru scriitorii epocii luminilor, a fost cel elaborat de **Abatele Saint Pierre**, în 1712 și intitulat *Proiect pentru o pace perpetuă*. El și-a plasat explicit planul de organizare a continentului sub patronajul lui Henric al IV lea și a propus eliminarea războiului ca mijloc de rezolvare a diferendelor, cu ajutorul unor tratate de pace, de garantare a granițelor, care să asigure

echilibrul de forțe. Pentru acesta, el preconiza înființarea unui Congres permanent, care să garanteze *statu-quo*-ul teritorial existent, care să nu poată fi schimbat decât cu $\frac{3}{4}$ din voturile Congresului. Iată cum expune motivele formării unui corp european: „Găsesc că dacă cei 18 suverani ai Europei, pentru a-și conserva guvernarea prezentă, pentru a evita războiul între ei și pentru a-și procura toate avantajele, ar vrea să facă un tratat și un congres perpetuu ... ar putea să păstreze pacea prin intermediul unor arbitri”. Pentru a atinge aceste obiective, abatele a propus un plan pe care l-a rezumat în 5 articole: o alianță perpetuă între suverani, supunerea acestor suverani deciziilor Adunării generale sau Senatului european, o contribuție a fiecărui stat la cheltuielile acestei alianțe, intervenția colectivă contra celui care rupe pactul, revizuirea pactului să fie posibilă cu majoritate simplă, în afară de aceste 5 puncte fundamentale. Senatul european trebuia să fie compus din 40 de membri, era dotat cu puteri legislative și juridice și urma să aibă sediul la Strasbourg sau Dijon. Toate statele care aveau mai puțin de 1.200.000 locuitori aveau dreptul la un număr egal de voturi; deciziile erau luate prin majoritate și ratificate după 6 luni de către două treimi din membri. În timp de pace, fiecare stat nu putea întreține mai mult de 6000 de soldați, iar pe timp de război Adunarea desemna un generalissim care nu trebuia să fie membru al vreunei case suverane și care conducea o armată comună de 500.000 ostași. Se acorda ajutor monarhiilor și republicilor împotriva rebeliunilor interne, statele care nu respectau deciziile Congresului urmau a fi dezarmate, obligate la plata unor despăgubiri, iar conducătorii înlăturați de la putere. Marele merit al abatelui este de a fi statuat că securitatea colectivă are drept condiție obligatorie suveranitatea dreptului.

4. Ideea de Europa în timpurile moderne

Din perspectiva evoluției curentelor de idei și a restructurării identității europene, epoca modernă contribuie decisiv la redefinirea trăsăturilor morale ale „bătrânului continent”. Contactul cu alte spații i-a îndemnat pe gânditori, oameni de cultură sau politicieni să-și cunoască propriul caracter îndeosebi prin raportarea la „celălalt”. În acest mod, ei se simt tot mai europeni și mai puțin creștini, iar diferențele culturale sau politice devin esențiale în fața celor religioase. Această evoluție s-a produs din două motive: în primul rând pentru că au apărut comunități creștine și în afara Europei și în al doilea rând deoarece paradigma creștină de reprezentare a lumii dispare. Acest al doilea aspect este determinat în bună parte de Reformă, dar și de progresiva laicizare a gândirii. În plus, începând din secolul XVIII, termenul Europa intră în limbajul cotidian. El este folosit în texte guvernamentale, în tratate, în textele unor scriitori sau ca titluri de periodice („L’Europe Savante”, „Histoire litteraire d’Europe”).

Tot de atunci se poate observa apariția unui curent anti-european, pe fondul comparării sistemelor politice, economice și sociale din Europa cu cele din alte continente. Respingerea „modelului” european a stimulat un mare număr de autori să caute mitul unor lumi îndepărtate și fericite, să caute pe pământ acel paradis pierdut odată cu laicizarea societății. S-a născut, în acest fel, mitul bunului sălbatic, care va influența gândirea lui Jean-Jacques Rousseau, de exemplu, și îl va determina să caute starea naturală a omului. Europa se transformă, așadar, dintr-un pământ al libertății și civilizației, într-un spațiu sângeros, războinic, decăzut.

Este de înțeles, în acest context, admirația pe care **Montesquieu** sau Voltaire o arată unor popoare precum arabii, persanii, sau turci care până atunci apăreau drept „dușmani de moarte” și erau plasați în afara spațiului civilizat. Europeanii au înțeles că în afara continentului trăiau oameni ce nu le erau inferiori, chiar dacă aveau o viață diferită, astfel încât conceptului de superioritate este înlocuit treptat cu cel de diversitate. Cu alte cuvinte, în secolul al XVIII-lea, se realizează acel proces de autodefinire, atât de necesar pentru a putea vorbi despre o Europă civilă.

Analizând sistemul de gândire a celor mai importanți filozofi din epocă, constatăm, de exemplu, că Montesquieu, în lucrarea *Scrisori persane*, critică Europa deoarece perpetuează

un tip de raporturi între state din care rezultă doar războaie și mizerie pentru popoare. Deși constată o evidentă superioritate a Europei în ceea ce privește principiile care reglementează instituțiile fundamentale ale vieții politice, Montesquieu acuză modul greșit în care guvernării europeni încearcă să aplice aceste principii, mai cu seamă în relațiile internaționale. Același lucru este valabil și în ceea ce privește progresul științelor și al tehnicii. Montesquieu apreciază progresele Europei în aceste domenii, care au eliberat continentul de barbarie, dar critică folosirea lor nedreaptă.

O altă diferență față de secolul al XVI-lea este critica puternică pe care Montesquieu o îndreaptă contra religiei creștine. Dacă până atunci „creștinătatea” constituia prima calitate a Europei, din secolul XVIII se produce contrariul. Dincolo de superioritatea Europei din punct de vedere politic, Montesquieu consideră că principalul cusur este fanatismul religios și intoleranța, care frânează dezvoltarea științei și contrazic filozofia.

Jean Jaques Rousseau, la rândul lui, preocupat de destinul Europei, scria că existența unei societăți fondată pe spirit rămâne să fie tradusă în fapte printr-o constituție federativă. Planul abatelui Pierre, spunea el, e rezonabil. Dar putem avea încredere în suverani, așa cum scria abatele? Răspunsul era nu. Suveranitatea este prin natura sa avidă de putere, iar el se îndoia că regii vor recurge la o Dietă Europeană sau că se vor supune judecăților ei atâta timp cât nu le va satisface anumite interese. În plus, limitând ambițiile principilor, Republica europeană va contribui la emanciparea subiecților lor. În definitiv, Rousseau considera că dacă proiectul va eșua, aceasta nu se va întâmpla din cauza faptului că era himeric în substanța și structura lui, ci de vină va fi iraționalitatea și lipsa de viziune a majorității oamenilor.

Voltaire a dedicat proiectului abatelui Pierre unul dintre pamfletele sale foarte violente. El scria că „Europenii creștini sunt precum grecii: fac războaie între ei, dar păstrează în aceste disensiuni atâta bunăcuviință și politețe, încât adesea un francez, un german și un englez care se întâlnesc par a fi născuți în același oraș”. El vedea Europa ca pe o mare republică, împărțită în mai multe state și în care toți respectau în fond aceeași religie, împărțeau principii politice și de drept public comune. În gândirea lui Voltaire, Europa apare, înainte de toate, unită din punct de vedere cultural, într-o mare republică literară, creată de elitele europene, prin legăturile pe care le au între ele: „S-a afirmat o republică literară ce s-a stabilit în Europa, în ciuda războiului și în ciuda religiilor diferite. Toate științele, toate artele au primit ajutoare reciproce; academiile au constituit această Republică. ... adevărații oameni de știință din orice domeniu au strâns legăturile acestei mari societăți a spiritului, răspândită peste tot, și mereu independentă. Aceste legături mai durează și astăzi; ele sunt o consolare la răul pe care

ambitiția și politica îl răspândesc pe pământ”. Dar el nu vede numai unitatea culturală, dar și pe cea politică a Europei: „de mult timp se poate considera Europa creștină (exceptând Rusia) ca o mare republică, împărțită în diferite state, unele monarhice, altele mixte, unele aristocratice, celelalte populare, dar toate aflate în relații unele cu altele, toate având același fond religios, chiar dacă împărțit în diferite secte, toate cu aceleași principii de drept public și de politică, necunoscute în alte părți ale lumii”. Cu toate acestea, Voltaire se raportează la aspectul politic, în manieră mai puțin intensă decât Montesquieu și impune Europei sigiliul unui singur *corpus*, al unei unități culturale și spirituale bine precizată față de restul lumii.

După producerea **revoluției franceze** au apărut două curente care s-au pronunțat în legătură cu arhitectura noii Europe. Unul era curentul contra-revoluționar, inițiat de Edmund Burke și Joseph de Maistre, care au devenit teoreticienii Europei tradiționale, fondate pe dreptul ginților, legitimitatea suveranilor și echilibrul european. (teorii care i-au inspirat pe unii oameni politici precum Canning, Metternich sau țarul Alexandru I). Edmund Burke, de exemplu, propunea ideea dezvoltării graduale, cu ameliorarea treptată a sistemului. Idealul său era echilibrul între realitățile naționale și ideile creștine, între comunitatea europeană și interesele marilor puteri. Celălalt era curentul „liberal”, de inspirație revoluționară, franceză, care propunea constituirea unei Europe moderne, a naționalităților. Noua Europă s-a dovedit a fi mai puțin coerentă în proiecte decât cea veche, iar partizanii unității continentului au luat în considerare mai întâi aspirațiile naționale și abia apoi au pus problema unificării statelor în cadrul unei federații, care să mențină particularitățile locale.

Pe acest fond, într-un mod cu totul accidental dacă am lua în calcul contextul prezentat mai sus, Napoleon a relansat ideea Imperiului Universal, inspirat fiind de trecutul glorios al Imperiului Roman sau a celui Carolingian. Trebuie, însă, să analizăm toate reflecțiile lui Napoleon din perspectiva ambițiilor sale universaliste. A face din el un mare european *avant la lettre* înseamnă să uităm că, înainte de toate era un mare ambițios și un imperialist, în sensul propriu al cuvântului. Hannah Arendt spunea, de altfel, că imperialist nu este cel care aspiră să cucerească un anumit teritoriu, ci cel care vrea să cucerească orice teritoriu. În viziunea lui Napoleon exista o Europă ideală pe care dorea să o creeze, o Europă în care să unească toate popoarele într-un singur corp și să impună instituții și coduri unice de legi, principii, interese. Această variantă de confederație o vedea, evident, plasată sub conducerea sa.

Întorcându-ne analiza la teoreticienii, nu putem omite contribuția lui **Immanuel Kant** (1724-1804), care în lucrarea sa intitulată *Elemente metafizice ale doctrinei dreptului*, punea la baza societății internaționale suveranitatea dreptului. El condamna ferm toate sistemele politice care erau fondate pe o iluzorie întoarcere la statul natural și susținea că dreptul este o

construcție a spiritului uman. În acest fel, cheia problemelor era, în viziunea lui, de a instaura reguli juridice între națiuni, care vor face trecerea societăților umane de la etapa anarhică la cea civilizată. Kant afirmă că aceste comunități umane nu sunt simple lucruri pe care principii le pot folosi după bunul lor plac, ci sunt realități sociologice, juridice, morale care au o personalitate, deci o autonomie și se pot governa după cum vor. Dacă vrem să păstrăm atât libertatea părților contractante, cât și autoritatea societății care le unește, afirma Kant, trebuie constituit un sistem federativ, singura formă eficientă care poate fi dată unei ordini internaționale. Prima etapă către federalizare era constituirea unei alianțe confederative între statele suverane.

Kant pleda pentru înlăturarea războaielor ca mijloc de reglementare a diferendelor, deoarece, dacă nu se renunța la ele, fiecare pace era condamnată să fie un armistițiu pentru un nou război. Trebuia propus și respectat un plan de dezarmare, care urma să fie aplicat în viața internațională printr-un tratat de pace general. De asemenea, era necesar ca între state să funcționeze în permanență o stare de drept, care s-o înlocuiască pe cea naturală, impulsivă și incontrollabilă. Kant pleda, totodată, pentru aplicarea unei constituții generale, elaborată după modelul acelor comunități civile care asigură egalitatea, dreptatea și prin ele siguranța fiecăruia în parte. El vedea în realizarea sintezei dintre democrațiile interne și cea internațională, o șansă fundamentală pentru asigurarea păcii, securității și progresului umanității. În concepția lui, trebuia constituită o federație a popoarelor (fără a exista un stat unic) în care constituțiile civile ale statelor ce o vor compune să fie republicane și să se bazeze pe principiul libertății membrilor ei. *Proiectul pentru pace eternă* al lui Kant, din 1795, ce l-a influențat indiscutabil pe presedintele Woodrow Wilson, a fost o veritabilă pledoarie pentru pace și pentru organizarea unei „Societăți a Națiunilor” pe baza unui „Stat de Drept” internațional. Kant încearca, pentru prima dată, studierea științifică a cauzelor războiului și lega din punct de vedere teoretic democrația de internaționalism.

Preocupări pentru găsirea unei miraculoase soluții a păcii perpetue au existat, de altfel, nu doar în Germania. La Paris a fost creată, în 1815, „Societatea moralei creștine”, condusă de ducele **Rochefoucauld-Liancourt**, care oferea sume de bani autorilor unor opere consacrate înlăturării conflictelor dintre națiuni și a instaurării păcii universale, fără apelul la forțe armate. Unchiul lui Cavour, contele de **Sellon**, a întemeiat și el, în 1815, o „Societate a păcii”, la Geneva, care a acționat în același sens, reflectând asupra metodelor eficiente de a avea acces la o pace generală și permanentă.

Ascensiunea liberalismului, în condițiile genezei societății industriale, a generat alte abordări, care au pus în legătură idealul Europei unite cu realitățile social-economice. Cel mai

elaborat proiect în acest sens, îi aparține lui **Claude-Henry Rouvroy** sau **Contele de Saint Simon**, care a redactat, în 1813, *Scrisori către fiziologiști*, în care își afirma ambițiile de a reorganiza societatea europeană. Preocupările sale au continuat și în 1814, când a tipărit, împreună cu elevul său Augustin Thierry, un mic tratat intitulat *Reorganizarea societății europene*. Saint Simon își începe disertația printr-un omagiu adus creștinismului medieval, care a fost singura organizare europeană demnă de acest nume. Dar, cum la credințe noi trebuia să corespundă o altă organizare politică, scopul sec XIX trebuia să fie acela de a constitui o ordine socială conformă iluminismului. Pentru aceasta, metoda științelor observației trebuia să fie aplicată și politiciii, iar raționamentul și experiența trebuiau să fie elementele acestei metode. El concepea noua Europă nu ca o alianță a monarhilor, ci ca o alianță a popoarelor acesteia, pe baza unor angajamente comune.

Saint Simon susținea că Europa trebuia să adopte sistemul parlamentar englez, deoarece era singurul regim politic conform exigențelor gândirii moderne, raționale. El vedea în uniunea dintre Franța și Anglia nucleul viitoarei Europe, așezată pe un solid edificiu parlamentar, plasată deasupra guvernelor naționale și investită cu puterea de a judeca diferendele dintre state. În proiectul său, el acordă executivului un spațiu limitat, susținând doar că regele va fi asistat de un consiliu, coordonat de un premier numit de suveran și responsabil în fața camerelor. Marele parlament european urma să aibă două camere: Camera superioară - ai cărei membri erau numiți de rege, dintre persoanele care aveau o avere de cel puțin 100.000 franci și Camera comunelor, care va juca rolul motor și va fi compusă din oameni luminați, animați de un veritabil patriotism european și aleși de toți cetățenii ce știau să scrie și să citească. Pentru început, Anglia urma să aibă două treimi din scaune, deoarece ea era mai experimentată în funcționarea instituțiilor libere. Parlamentul urma să aibă puterea de a impune toate impozitele, de a organiza toate muncile cu caracter general și responsabilitatea instrucțiunii publice în toată Europa.

Saint Simon credea în superioritatea europenilor și bănuia că Europa a fost în vechime un fel de societate confederativă unită prin instituții comune. Contele dorea ca popoarele europene să fie racordate la un singur corp politic, dar, în același timp, să-și conserve fiecare independența sa națională, ceea ce a însemnat că, în structura europeană concepută de el, instituțiile comune europene puteau să se armonizeze și să funcționeze împreună cu statele membre.

Posteritatea lui Simon. În 1840, **G. D Eitchtal** a publicat o broșură intitulată *Despre unitatea europeană*, care se afla în prelungirea tezelor lui Simon, iar **Charles Lemonnier** a

fondat în 1867 „Liga păcii și a libertății”, a condus un ziar intitulat „Statele unite ale Europei” și a publicat în 1872 o carte cu același nume.

August Comte a scris despre o Republică occidentală, care trebuia să cuprindă cinci mari puteri din vest: Franța, Germania, Marea Britanie, Italia, Spania, la care să se alăture, ca asociate națiunile scandinave, Țările de Jos, Belgia, Portugalia, Grecia. El prefigura extinderea acestei adunări la 12 alte state, pe care le numea colonii și printre care figureau Statele Unite și alte națiuni sud americane. În primă fază comitetul de conducere al Republicii urma să cuprindă 8 francezi, 7 englezi, 6 germani, 5 italieni și 4 spanioli. El prevedea ca fiecare națiune să își păstreze drapelul, capitala să se stabilească la Paris, iar când confederația avea să se lărgească, sediul să se mute la Constantinopol.

Unul dintre cei mai importanți gânditori și teoreticieni ai federalismului european din secolul XIX a fost italianul **Giuseppe Mazzini**. El a fost exilat în 1831 la Marseilles și acolo a scris manifestul mișcării „Tânăra Italie”, în care preciza că federația europeană trebuie să unească toate familiile lumii vechi. Mișcarea „Tânăra Italie” a avut scopul de a realiza, în colaborare cu mișcările revoluționare ale diverselor națiuni, o Europă liberă și unită. Mazzini propunea organizarea unui mare congres european, al cărui obiectiv era gruparea republicanilor care doreau independența și unitatea țărilor lor. Pentru a promova congresul, el a pus bazele unui Comitet revoluționar european, cu următorii membri: Ledru-Rollin pentru Franța, Darasz pentru Polonia, Kossuth pentru Ungaria și el însuși pentru Italia. Mazzini concepea crearea unei Europe unite printr-un congres european, unde popoarele să fie reprezentate în mod egal. El credea că fiecare națiune trebuia să rămână stăpână și să-și reglementeze propriile interese, iar formarea federației trebuia precedată de triumful ideii republicane, de triumful dreptului națiunilor. Mazzini a refuzat, însă, să se confrunte cu realitatea politică a timpului său, ceea ce explică lipsa din opera sa a unor proiecte concrete de realizare a unității europene.

Mazzini nu a fost o voce izolată în epocă, iar discursul său a reluat motive similare din cultura europeană, exprimate public de Schiller, Novalis, Heinrich Heine sau Jules Michellet. Mazzini este cel mai înalt reprezentant al unui mare curent european care încerca să salveze atât drepturile fiecărei națiuni, cât și pe cele ale unei comunități mai largi numită Europa.

Tot în 1831, **J. P. Buchez** a fondat la Paris un ziar intitulat „Europeanul”, prin care încerca să răspândească ideile socialismului și a unei federații europene. Un alt socialist, **Consantin Pecqueur**, a publicat o carte intitulată *De la paix: de son principe et de sa realisation* în care propunea instituirea unei puteri superioare confederale în Europa, care să

fie capabilă să rezolve diferendele și contradicțiile politice și economice dintre statele și popoarele continentului.

Un prim moment în care vocea intelectualilor și oamenilor politici din estul și sud-estul Europei s-a auzit distinct a fost cu prilejul revoluțiilor de la 1848. Reprezentanții emigrației revoluționare poloneze, maghiare și cehe de la Paris au dezbătut o posibilă recompunere a spațiului danubian, după potențiala dezmembrare a monarhiei habsburgice și formarea unei confederații ce urma să cuprindă Polonia, Ungaria, Principatele Române și teritoriile slavilor de sud. În contextul acelorăși mișcări revoluționare, **Congresul slavilor** desfășurat la **Praga**, în iunie, a trimis un apel către popoarele de pe continent, prin care le chema la un Congres general care să dezbată federalizarea Europei întregi, având centru chiar monarhia dualistă, restructurată federativ și democratic. Asemenea programe de federalizare a Monarhiei, ce putea constitui nucleul unei Europe unite, au fost concepute și de polonezii Valerian Krasinski, Adam Czartoryski, de croatul Ogarev Ostrojinski și de românul Ioan Maiorescu. Ei nu au fost strict naționaliști, ci dimpotrivă, au fost deschiși spre perspective europene, în care naționalul să se armonizeze cu internaționalul. Victoria contrarevoluției și instaurarea regimului neoabsolutist în monarhia habsburgică, a închis pentru o perioadă dezbateră pe tema reorganizării federale.

Au existat și alți democrați europeni care au lansat, la mijlocul secolului XIX, programe ce au propus crearea unei Austrii federalizate, care să aibă o politică externă comună și care să reproducă o Elveție în formă monarhică și pe un teritoriu mai vast. Ei ar fi dorit ca un astfel de stat să fie luat exemplu la scară continentală, deoarece erau convinși că pacea lumii se putea obține numai prin extinderea sistemului federativ, care va face din Europa întreagă o structură de națiuni asociate.

Tot în 1848 a apărut ideea realizării Statelor Unite ale Europei, după o expresie lansată într-un discurs rostit la Rouen, de avocatul Vesinet și s-a conturat proiectul lui Henri Feugueray, apărut în „Revue nationale”, de a realiza o confederație de state, care să pună în valoare solidaritatea economică, spirituală și politică a Europei.

Nevoia de colaborare internațională pentru a asigura stabilitatea întregului continent, pornind de la experiența revoluțiilor pașoptiste, a reieșit și din organizarea unor congrese de pace în intervalul 1848-1850. Menționăm aici Congresul de la Bruxelles (septembrie 1848), de la Paris (august 1849) și de la Frankfurt (1850). (cel de la Paris, prezidat de Victor Hugo este de departe cel mai interesant).

Tot în secolul XIX au existat proiecte ce vizau crearea unor „Europe zonale”, ce puteau ușor constitui tot atâtea faze sau trepte spre făurirea Europei Unite. După evenimentele din

1848-1849, unii democrați unguri, români și slavi au elaborat proiecte ce au urmărit constituirea unei Confederații sau Europe Dunărene, alcătuită din Ungaria, Croația, Serbia, Principatele Române.

Cele mai multe proiecte care au propus făurirea Europei Unite au apărut, de altfel, în momente fierbinți, când continentul era zguduit de războaie sau alte conflicte și au avut în vedere soluții care să împiedice repetarea lor și să asigure un climat de siguranță și pace.

Unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai federalismului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost francezul **Pierre-Joseph Proudhon**. În lucrările sale dedicate unității Europei, precum *Principiul federativ*, publicată în 1863 și *Despre capacitatea politică a claselor muncitoare* apărută în 1865, el recunoștea dreptul persoanelor și a grupurilor de a se guverna ele însele. Pentru Proudhon, condiția esențială pentru constituirea Europei federale era ca elementele sale constitutive să fie coagulate deja în federații, adică Europa trebuia să fie o federație de federații. În viziunea lui, statele se obligau reciproc să-și delege din atribuții și competențe, care să aparțină exclusiv Delegațiilor Federației Europene. Sistemul conceput de Proudhon trebuia să fie mutual, să nege orice ierarhie sau centralism de tip administrativ sau guvernamental. El propunea însă și soluții irealizabile precum: restabilirea confederațiilor italiene, grecești, scandinave, danubiene, care vor duce la descentralizarea marilor state, dezarmarea generală și la libertatea tuturor națiunilor.

Ideile sale au avut ecouri în epocă, mai ales printre simpatizanții mișcării socialiste, care i-au preluat o parte din argumentație. Astfel, la congresul de la Lausanne, din 1867, prudhonianul **Tolain** și colaboratorii săi au redactat o moțiune ce preconiza crearea unei confederații de state libere ale Europei, bazată pe unitatea a două principii: național și federalist. Această ambiguitate s-a păstrat pe toată perioada existenței primei Internaționale, deoarece socialiștii erau internaționaliști prin formația lor politică, însă ca cetățeni ai unor state în formare sau abia apărute pe scena europeană se puteau dezice cu greu de principiile naționale, care au făcut posibilă crearea statelor lor.

A doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX au fost dominate de inițiativele de federalizare a Europei lansate în cadrul unor congrese generale. Astfel, în 1879 a avut loc un **congres de pace la Neapole**, care avea ca obiectiv dezarmarea statelor Europei, iar în 1891 s-a desfășurat un alt **congres la Roma** unde aderenții Societăților pentru Pace erau invitați să-și concentreze propaganda pentru instituirea Statelor Unite ale Europei și a unui Congres permanent al Națiunilor, care să soluționeze orice problemă internațională pe calea legii. În 1883, furieristul **Godin** cerea instituirea unei federații europene care să aibă sediul alternativ în fiecare capitală federată, iar **Francesco Crispi**, vechi colaborator al lui Mazzini,

devenit ministrul Casei de Savoia, îi propunea unui prieten să susțină un proiect de uniune europeană. În 1900, la Paris a avut loc **Congresul de științe politice**, organizat de juristul și sociologul Anatole Leroy-Beaulieu. El a spus în cuvântul inaugural că problemele Europei contemporane nu-și pot găsi soluții definitive decât în cadrul unei federații europene, termen pe care îl preferă celui de Statele Unite ale Europei. El pleda pentru menținerea bogăției culturale și a diversității europene, deoarece națiunile europene aveau o individualitate mai puternică decât coloniile engleze de peste ocean. Cât despre statele care puteau intra în confederație, el spunea că singurele cazuri litigioase sunt Turcia, Marea Britanie și Rusia.

Uneori sub paravanul propagandei pentru Europa Unită se ducea o luptă înverșunată pentru răsturnarea unor regimuri politice din Europa, considerate obstacole serioase în calea democrației și stabilității continentului. Acesta a fost cazul unui grup din Franța, format din șefii opoziției republicane din Corpul Legislativ, care propunea convocarea unui Congres ai Amicilor Păcii și care luptau împotriva politicii imperiale în interior și al celei agresive la exterior. Inițiativa a fost popularizată în Elveția, prin intermediul Secției de Științe Morale a Institutului din Geneva și în lumea germană prin ziaristul Eduard Loewenthal, fondatorul „Ligii pentru Uniunea Europeană”. Liantul politic și ideologic al acestor democrați a fost: 1. ura comună împotriva militarismului napoleonian și prusac, a tendințelor imperialiste exersate de cele două state și 2. convingerea că pacea putea fi asigurată prin înlăturarea din Europa a unor oameni de stat de tipul lui Napoleon III sau Otto von Bismarck și prin instaurarea unor regimuri republicane.

Majoritatea gânditorilor europeni considerau că pentru a pune bazele unei federații europene era de preferat ca în prealabil să existe o analogie a regimurilor democratice și parlamentare din statele intrate în procesul de federalizare. Totodată se considera că solidaritatea politică între statele europene trebuia dublată sau asociată cu acțiuni convergente și solidare pe plan economic, idee susținută de Saint Simon, Constantin Pecqueur, Richard Cobden. În 1848 s-a vorbit chiar de beneficiile organizării comune a serviciilor poștale, a unității sistemului monetar și de o Uniune Vamală Europeană. Emile de Girardin dorea ca viitorul Congres European să reglementeze acele probleme sociale pe care fiecare stat în parte nu le putea rezolva, dând ca exemplu durata zilei de muncă, iar Congresul de Științe Europene din 1900 a reiterat ideea unei uniuni vamale europene.

Cât despre forma uniunii europene, lucrurile au evoluat de la concepția statului federal ce a prevalat în prima parte a secolului XIX, spre o formă mai modestă în a doua parte, când s-a preferat confederația de state, plecându-se de la realitatea că statele naționale erau încă puternice și suverane și trebuiau respectate. Privind lucrurile din perspectiva întregului secol

XIX este clar că cele mai scrutatoare minți filosofice, politice și economice au dat naștere la o puternică conștiință europeană și au formulat ideea făuririi unei Europe Unite pe baza solidarității și a destinelor comune, idee racordată uneori la principiul colaborării ei armonioase cu SUA și la organizarea globală a alianței euro-atlantice, ca forță de extindere a păcii, democrației și progresului.

5. Perioada interbelică. Europa după sistemul Versailles

Ortega y Gasset, Nicolae Berdiaev sau Karl Jaspers, care au scris în perioada anilor 20-30, atrăgeau atenția asupra crizei conștiinței europene. Ei constatau declinul Europei pe plan economic, pe planul valorilor intelectuale și morale, dar și în plan politic, în condițiile ascensiunii nazismului și a pericolelor venite dinspre Rusia sovietică. Semnele crizei erau percepute și la nivelul unor oameni politici. Ei au încercat să găsească soluții concrete, prin organizarea federală a continentului, cu scopul de a-l pune la adăpost de eventualele conflicte și pentru a determina dezvoltarea economică. Este cazul Uniunii vamale europene, propusă de senatorul francez Yves le Trocquer sau a „planului Delasi” care sugera unirea prin legături comerciale solide a Europei agricole în est și a Europei industriale în vest.

Unul dintre intelectualii și politicienii implicați decisiv în găsirea unor soluții de perspectivă a fost **Richard Coudenhove-Kalergi** - partizanul realizării unei Europe federale prin unirea națiunilor ei. Conte, austriac după tată și japonez după mamă, a afirmat că doar prin această formulă Europa își va putea menține forța și prestigiul în lume, inclusiv în condițiile afirmării unor super-puteri în viitorul apropiat. O Europă federalizată era capabilă, în viziunea lui, să mențină sistemul european de state stabilit la Versailles și să prevină cucerirea continentului de Rusia bolșevică. Alături de pericolul sovietic, Kalergi vorbea și de amenințarea americană, deoarece Moscova dorea să cucerească Europa, iar SUA să o cumpere. Singurul drum ce îi rămânea „bătrânului continent” pentru a nu fi strivit de cei doi coloși, era să se transforme într-o Uniune politico-economică.

Kalergi concepea realizarea Europei unite pe etape. Procesul trebuia să înceapă cu o conferință pan-europeană, continua apoi cu formarea unei Curți de Arbitraj, a unei uniuni vamale, care să transforme continentul într-un spațiu economic omogenizat și unitar și sfârșea prin realizarea Statelor Unite ale Europei, conduse de un Parlament bicameral, format dintr-o Cameră a Popoarelor și alta a Statelor. Cu toate reticențele lui față de SUA, Kalergi recomanda adoptarea modelului economic american și modelul politic Panamerican. Aceste recomandări demonstrează că Richard Kalergi nu era un anti-american, ci era doar un temător față de puterea incomparabilă a finanțelor și economiei americane. Kalergi mai afirma că Elveția, prin structura sa multinațională și federativă, prefigurează viitoarea Pan-Europă, care nu se va putea forma, însă, fără o serioasă și ireversibilă reconciliere franco-germană.

Din 1922 Richard de Coudenhove-Kalergi s-a adresat mai multor ziare cu un mesaj prin care cerea o uniune pan-europeană. În anul următor el a reluat și dezvoltat ideile din acest mesaj într-o lucrare care a cunoscut un mare succes în mai multe țări; este vorba despre cartea *Pan-Europa*. Pentru a ajunge la această uniune europeană autorul a discutat cu parlamentari din diferite state pentru a abandona, în mod democratic, suveranitatea tradițională. El a creat, în 1924, o revistă și o mișcare care au purtat același titlu, *Pan-Europa*, și care aveau ca obiect propagarea ideilor sale. Sediul Uniunii Pan-Europene a fost stabilit în vechiul palat imperial de la Viena. Primul congres s-a ținut în 1926, sub președenția fostului premier austriac Seipel, a lui Eduard Benes, a lui Joseph Caillaux, a social-democratului Paul Loebe, președintele Reichstag-ului și a lui Francesco Nitti. Au fost înființate secții naționale în cea mai mare parte a statelor. Mișcarea, care trebuia să-și țină ședințele în mod regulat, în diverse orașe europene (Berlin-1930, Bâle-1932, Viena-1935), a cunoscut o dezvoltare foarte rapidă, mai ales în statele Europei Centrale.

Inițiativele lui Kalergi privind crearea unui spațiu comun nu au fost singulare în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale. La 29 ianuarie 1925, **Eduard Herriot**, președintele Consiliului francez și ministru de externe a lansat un apel oficial în favoarea ideii europene, a pronunțat, în august 1949, discursul inaugural la Consiliul Europei și a scris o carte dedicată proiectelor sale, intitulată *Europa*.

În 1926, un grup de economiști și oameni de afaceri a fondat **Uniunea economică și vamală europeană**, cu numeroase secțiuni naționale pe întreg continentul. Unul dintre inițiatori a fost M. Gaston Riou, autorul cărții *Europa, patria mea*, în care lansa ideea constituirii unei conferențe continentale, privită ca singura șansă a Europei de a-și păstra rolul de hegemon al lumii, în competiția cu SUA și URSS. Tot în 1926, la Viena, s-a desfășurat **Congresul Pan-European**, la care au participat reprezentanți ai guvernelor și partidelor politice din diferite state de pe continent. Cu acea ocazie, s-a afirmat că, dacă Europa Continentală, de la Portugalia la Polonia nu se va uni și nu-și va armoniza interesele într-o formă supranațională, ar putea dispărea în viitorul apropiat, atât din punct de vedere politic, cât și economic și cultural. Proiectele Congresului propuneau de fapt, realizarea Statelor Unite ale Europei, după modelul SUA, ceea ce însemna că era vorba și de federalizare politică și de o unificare și armonizare economică.

În seria aceluiași inițiative, în 1927, se constituia la Geneva o **Federație pentru alianța europeană**, iar în Franța s-a constituit **Comitetul francez pentru cooperarea europeană**, care a fost prezidat de matematicianul Emile Borel. În 1929, „Revue de Vivants” condusa de Henry de Jouvenel, a organizat un concurs prin care recompensa cu un premiu de 10.000 de

franci cel mai bun proiect de federație europeană. Au fost trimise 502 proiecte, iar câștigătorul a fost Robert Mangin. În același an, contele **Sforza** a publicat lucrarea *Statele Unite ale Europei*, **Bertrand de Jouvenel** a lansat cartea *Spre Statele Unite ale Europei*, iar în 1930, **Edouard Herriot** își publica lucrarea *Europa*, în care proiecta o uniune europeană în cadrul Societății Națiunilor.

Cea mai interesantă inițiativă a epocii a aparținut politicianului francez **Aristide Briand**, al cărui proiect de uniune europeană a stârnit cele mai ample dezbateri și a angrenat politicieni, diplomați și personalități publice din toate zonele continentului. În 1929, Aristide Briand, aflat atunci în poziția de ministru al afacerilor străine și președinte al guvernului francez, a luat contact cu omologi din statele europene, precum Streseman, Macdonald, Mussolini și a sondat opinia publică în perspectiva creării unui spațiu unic european. În iulie același an, el și-a anunțat intenția de a lansa un proiect de uniune europeană la viitoarea sesiune a Societății națiunilor. În septembrie, s-a deschis la Geneva a zecea adunare generală a Ligii, iar la 7 septembrie, Briand a luat cuvântul cu ocazia dezbaterilor asupra raportului anual al Comisiei și al Secretariatului. El a declarat atunci că această asociere era mai ales pe tărâm economic, dar crede că și din punct de vedere politic și social, legătura federală va fi binevenită, în măsura în care ea nu va aduce atingere suveranității statelor componente.

În viziunea diplomatului francez, popoarele Europei constituiau un grup geografic și era necesar ca între ele să existe legături strânse, astfel încât să se constituie un corp federal. Acest corp, prin instituțiile lui comune, permitea ca între popoarele ce-l compuneau să existe contacte și dialoguri permanente. În aceste condiții, națiunile europene puteau fi capabile, nu doar să instituie o solidaritate puternică între ele, dar și să înlăture orice amenințare gravă la adresa păcii și a liberei lor existențe sau evoluții spre progres.

Briand a fost însărcinat de 26 de delegați ai Adunării să pregătească un document, care să servească drept bază a unei consultări generale a guvernelor. *Memorandumul asupra organizării unui regim de uniune federală* a fost comunicat executivelor europene la 1 mai 1930, însă răspunsurile, deși favorabile, au fost extrem de vagi, ca și planul în sine. Diplomatul francez proiectase de fapt, federația ca o alianță regională a Societății Națiunilor, legată prin câteva acorduri economice pentru a crea o piață comună.

Delegații europeni ai Ligii s-au reunit la 8 septembrie 1930 la Geneva, cerând președintelui francez să pună problema *Memorandumului* pe ordinea de zi a Sesiunii. Briand a prezentat oficial moțiunea pe 11 septembrie, însă dezbaterile s-au concentrat îndeosebi în jurul problemei limitării suveranității. Diplomații prezenți la dezbateri au încercat să stabilească dacă noua organizație va fi mai mult economică sau mai mult politică, marea

majoritate respingând orice incursiune în cel de-al doilea domeniu. La 16 septembrie, a fost desemnată o Comisie pentru a redacta un raport complet, plecând de la documentul lui Briand și de la discuțiile din plen. Această comisie s-a reunit pentru prima dată pe 17 septembrie și a derulat 10 întâlniri până în 1932 (când politicianul francez a decedat). După acest moment lucrările Comisiei au fost definitiv abandonate. În 1932 guvernul francez a încercat să reia inițiativa lui Briand, ca urmare a crizei economice, însă fără succes.

În anii 30, au apărut și alte grupuri care militau pentru crearea unei Europe unite cum era cazul **Uniunii europene**, fondată în 1933, pentru a răspunde amenințărilor totalitare, sau a **Uniunii vamale europene**, fondată în 1930, de Yves de Troquer, pentru a putea remedia criza economică ce se accentua.

Evident nu putem să nu amintim, în acest context, de proiectele lui **Hitler** de reorganizare a continentului sub auspiciile Germaniei, conform viziunii sale totalitare.

6. Rusia/URSS și ideea de Europa

Începând cu anii 30 ai secolului XIX, în Rusia s-a desfășurat o intensă dezbatere privind raporturile cu Europa, cu locul și rolul ei în plan global. În acest cadru, s-au confruntat două concepții, care par a se fi exclus reciproc. „Occidentalii”, având ca principal exponent pe filosoful Piotr Ceaadaev, militau pentru europenizarea Rusiei și adoptarea elementelor comune unei psihologii europene, bazate pe ideile de datorie, justiție, lege și ordine. „Slavofili”, grupați în jurul revistei intitulată „Europa” și având ca reprezentant pe Ivan Kirievski, absolutizau valorile naționalismului, ortodoxiei, tradițiilor rusești, contrapunând unei Europe materialiste, corupte moral, nereligioase, decadente, imaginea unei Rusii în ascensiune și cu puternice valori spirituale. Ambele curente au avut ca punct comun viziunea asupra rolului hegemonic al Rusiei în viitoarea Europă.

În aceleași coordonate se înscrie viziunea lui Lev Tolstoi, care pleda pentru căutarea unei căi proprii spre o viață rațională, renunțând la imitarea Occidentului și la preluarea modelului capitalist. La rândul lui, Feodor Dostoevski avea viziunea unei Rusii care urma să asimileze creator valorile europene și, în condițiile slăbirii Occidentului din cauza democrației și proletarizării, să salveze Europa, devenind națiunea cea mai puternică din lume.

Unul dintre cei mai consecvenți susținători ai ideii unificării europene conform unei perspective socialiste a fost Lev Troțki. În lucrarea sa *Războiul și Internaționala* (1914), el remarcă faptul că revoluția industrială și progresul tehnico-științific au determinat adâncirea interdependențelor la scară planetară, creându-se premisele unei piețe mondiale. În aceste condiții, statele naționale reprezintă o piedică în calea progresului economic, prin limitele frontierelor, prin politica de protecționism și autarhie. Troțki contrapune, astfel, intențiilor Germaniei de a forma un spațiu vital necesar dezvoltării sale refuzul proletariatului de a lupta pentru patria națională. El considera că soluția optimă era formarea Statelor Unite Socialiste ale Europei, ca o fază de tranziție către o Federație Socialistă Mondială. El respinge ideea autodeterminării popoarelor, pronunțându-se pentru eliminarea, prin revoluție generală, a barierelor economice și politice care divizează continentul.

Ideile lui Troțki a primit critica severă din partea lui Lenin, care, într-un articol intitulat *Asupra lozincii Statelor Unite ale Europei* (1915), considera că această formulă putea avea doar o valoare tactică imediată, pentru destabilizarea marilor imperii multinaționale și pentru

atragerea de partea revoluției socialiste a unor forțe sociale neproletare din țările capitaliste. Statele Unite ale Europei ar reprezenta, pentru Lenin, o utopie pacifistă dăunătoare cauzei revoluției. Realizată în condițiile de atunci, unificarea ar fi reprezentat o alianță între puterile imperialiste europene pentru sufocarea mișcării socialiste. El propune mai întâi obținerea victoriei socialismului într-o singură țară sau un grup de țări, care reprezintă verigile cele mai slabe ale sistemului capitalist. În acest sens, Lenin se arată adeptul principiului autodeterminării popoarelor și consideră mișcările naționale un pas necesar spre obiectivul răsturnării orânduirii capitaliste.

Cele două puncte de vedere și-au pus amprenta asupra pozițiilor mișcării comuniste internaționale în perioada interbelică.

Pe măsură ce evoluția istorică din anii 20 a infirmat previziunile succesului revoluției socialiste pe plan european, în mișcarea comunistă au dobândit prevalență tezele leniniste, dezvoltate apoi de Stalin. În lucrările *Principiile leninismului* și *Pe calea lui Octombrie*, din 1924 și 1925, Stalin aduce în prim-plan principiul dreptului popoarelor la autodeterminare prin separare de statele imperialiste, ca o fază obligatorie premergătoare unificării lor voluntare. Până atunci prioritate avea construcția socialismului într-o singură țară. Pe acest fond, proiectele de unificare europeană, precum cel al lui Briand erau considerate încercări de izolare a URSS, de sufocare a mișcării comuniste. Condamnarea tot mai puternică de către Comintern a social-democrațiilor europeni, considerați trădători, își găsește una din explicații tocmai în sprijinul acordat de această forță politică proiectelor de unificare europeană. Singurul susținător al ideii Europei unite rămâne Troțki, care în 1929 considera proiectul Briand singurul capabil să unifice Europa împotriva concurenței americane.

Victoria nazismului și orientarea declarat antibolșevică a Germaniei produce schimbări în strategia URSS. Pericolul venea, în aceste noi condiții de la „dreapta”, iar URSS a început să întrețină legături cu toate statele și mișcările care luptau împotriva nazismului și a Germaniei.

Izbucnirea războiului cu Germania și alianța cu SUA și Marea Britanie nu au modificat perspectiva sovietică asupra unificării europene și a imaginii pe care cele două state capitaliste o aveau. Pe măsura succeselor militare obținute de sovietici, respingerea oricărui proiect postbelic de organizare federală a continentului devine dogmă. Obiectivul esențial rămâne păstrarea câștigurilor teritoriale și extinderea influenței sovietice în Europa, orice tendință de unificare a țărilor de pe continent părăd o contrapondere la aceste tendințe hegemonice. URSS va urmări, deci, atomizarea Europei în state naționale mici și slabe, zădărniciind

proiectele de federalizare susținute de guvernele în exil ale Cehoslovaciei, Poloniei, Greciei și Iugoslaviei.

7. Germeii unei Europe politice. Al doilea război mondial și primii ani postbelici

Obiectivele programatice ale Rezistenței au avut trei direcții principale: înlăturarea ocupației fasciste, restabilirea sistemului democratic de organizare a societății și reorganizarea continentală, astfel încât să se elimine posibilitatea unui nou război. În privința destinului postbelic al Europei, opiniile se înscriu pe o scară largă, de la restabilirea sistemului statelor naționale independente și suverane – susținută de comuniști, o parte de socialiști și gaulliști – la dezvoltarea, în spiritul formulei confederative a relațiilor de colaborare economică, socială și culturală în cadrul unei societăți a națiunilor independente, până la ideea unificării federale a continentului și transformarea ei într-o forță comparabilă cu cele două superputeri: SUA și URSS.

Adepții federalismului din cadrul Rezistenței își fundamentau pledoaria pe experiența perioadei interbelice, în care criza generată de contradicția între expansiunea mondială a economiei și limitele politicilor naționale nu a putut fi rezolvată de sistemul statelor suverane, ceea ce a deschis calea instaurării regimurilor totalitare. Soluția propusă de ei era limitarea atribuțiilor statului, descentralizarea, sprijinirea autonomiei locale, iar în domeniul relațiilor internaționale, unirea voluntară a popoarelor continentului într-o federație democratică. Inițiativa, în acest sens, a aparținut Italiei, unde Rezistența antifascistă a avut o activitate de câteva decenii.

Dacă rezistența comunistă italiană a rămas prizoniera indicațiilor cominterniste și sovietice, în sensul restabilirii și menținerii statelor naționale suverane, în cadrul rezistenței necomuniste, s-au conturat trei grupuri: socialist, liberal și catolic. Pentru socialiști, federalizarea era precedată de un proces gradual de maturizare a statelor naționale democratice. Acest grup era strâns în jurul revistei „Critica sociale”, lider fiind Filippo Turati.

Grupul socialist-liberal coagulat în organizația Giustizia e Liberta l-a avut ca inițiator pe Carlo Rosselli, asistent la Universitatea din Milano; pentru el fascismul era o boală europeană care urma a fi eradicată prin coalizarea tuturor forțelor democratice, dincolo de statele naționale. Sistemul statelor naționale putea fi învinuit, în viziunea lui, nu de scleroză, ci de neîndeplinirea menirii sale, obiectivul preconizat fiind regenerarea lui în spirit democratic pentru a crea un cadru de colaborare. Nu în cele din urmă, Ilvio Trentin, fost

profesor la Universitatea din Padova, organizator, în iulie 1942, la Toulouse, al grupului de rezistență Liberer et federer, susținea că statele naționale nu pot constitui Europa unită, pentru că aceasta ar însemna pentru ele autodistrugerea bazei proprii puteri. Instrumentele economice de tipul politicii vamale, subvențiilor, comenzilor publice, cheltuielilor militare trebuiau sustrate autorității statului național.

Componenta catolică a rezistenței puna accentul pe refacerea unității spirituale și morale a Europei, ca o condiție a recâștigării primatului acesteia în cadrul civilizației universale. Catolicii revin la ideile mazziniene ale frăției spontane între națiunile libere și democratice, văzând în colaborarea strânsă dintre acestea calea ieșirii din criză. Căile de soluționare preconizate erau unitatea europeană, dezarmarea treptată, unirea vamală și financiară a țărilor continentului, înlăturarea regimurilor dictatoriale. Analiza realizată în acest sens, de unul din reprezentanții acestui curent, Mario Pistocchi eșua în fața soluțiilor concrete, rămânând la ideea menținerii și întăririi Ligii Națiunilor și menținerea atribuțiilor statelor naționale.

Momentul transformării programului federalist italian dintr-o dezbateră abstractă asupra unor principii și proiecte teoretice în acțiune concretă este marcat de elaborarea Manifestului de la Ventotene, conceput de Alterio Spinelli și Ernesto Rossi. Manifestul este format din trei capitole: Criza civilizației moderne, Sarcinile postbelice. Unitatea europeană, Sarcinile postbelice. Reforma societății. El propunea o nouă formă de organizare a continentului prin care să se elimine războiul și să se asigure pacea și dezvoltarea. Cauza esențială a războaielor era sistemul internațional al statelor naționale cu suveranitate absolută, nesupuse niciunei instanțe în afara intereselor proprii. Conflictele provocate de concurența și confruntarea acestor interese nu își găsesc nici o rezolvare, în afara mijloacelor de forță, în lipsa unei structuri supra statale care să impună părților soluții. Soluția gândită era federalizarea Europei, iar pentru a înlătura toate amenințările trebuia semnat un nou contract social, nu între cetățeni, după modelul lui Rousseau, ci între statele europene, pentru a accepta o autoritate mai mare. În plan intern, descentralizarea trebuia să fie elementul esențial al reformei statului, care trebuia însoțit de reforme economice, sociale și politice. Pentru a pune în aplicare aceste principii, manifestul presupunea crearea unor structuri politice capabile să mobilizeze o amplă mișcare care să înlătore regimurile totalitare. Un prim pas în această direcție a fost înființarea în 1943 a Partidului Acțiunii, din al cărui program nu lipseau idei precum condamnarea oricărei forme de naționalism și rasism, abolirea suveranității statelor naționale, crearea federației europene, reducerea barierelor vamale, cetățenie internațională.

Unii lideri ai mișcării federaliste considerând prea moderate aceste obiective, prea prudentă ideea unei simple activități educative a opiniei publice în spirit european, cu așteptarea pasivă a unor oportunități politice favorabile, inițiază crearea în august 1943, la Milano, a Mișcării Italiene pentru Federația Europeană avându-i în frunte pe Rossi și Spinelli. Între obiective se număra constituirea unor grupuri pentru promovarea ideilor federaliste în cadrul partidelor politice, sindicatelor, pentru a instaura o stare de spirit favorabilă exercitării unor influențe asupra factorilor de decizie. Se mai avea în vedere și crearea unei organizații federaliste internaționale. Astfel, încă din septembrie 1943 lideri ai mișcării aflați în Elveția stabilesc contacte cu grupuri de rezistență antifascistă din alte țări europene, reușind, în primăvara lui 1944, organizarea unei prime Conferințe Federaliste Internaționale la Geneva.

În cadrul mișcării de rezistență franceză se conturează trei orientări: comuniștii, care urmează linia trasată de la Moscova, sprijinind ideea reconstituirii statelor naționale, cu suveranitate deplină; rezistența gaullistă și organizarea federativă a continentului. Rezistența gaullistă urma îndeaproape poziție exprimată de generalul de Gaulle în iunie 1942, care rămânea la poziția clasică a echilibrului de forțe între statele naționale suverane, cu hegemonia Franței asupra unei viitoare Germanii dezmembrate. În aceeași tendință se înscrie Grupul de rezistență parizian *Defense de la France*, care în septembrie 1943 se pronunța pentru asigurarea suveranității absolute, dominația forței fiind stăvilită într-un sistem confederativ, bazat pe federații regionale de state suverane; Grupul propunea și accepta doar ideea integrării economice.

Majoritatea organizațiilor din Franța au sprijinit, însă, ideea reorganizării continentului pe baze federative. Din decembrie 1941 s-a înființat la Lyon grupul „*Combat*”, condus de Henry Frenay, care milita pentru constituirea Statelor Unite ale Europei. El propunea, în noiembrie 1942, organizarea unui for comun al tuturor guvernelor europene în exil. În decembrie 1943, el a unificat mișcările de rezistență din sudul Franței, iar în martie 1944, a inițiat un Congres al Rezistenței la Alger, în care propunea federarea statelor și renunțarea la drepturile lor suverane, cu o forță armată proprie.

În iulie 1942, la Toulouse a luat ființă grupul „*Liberer et Federer*”, cu un organ de presă, editat de Silvio Trentin. El propunea unirea popoarelor europene într-o formă federativă, pentru a exclude posibilitatea unui nou război și eliberarea popoarelor de sub autoritatea statului centralizat, ce ducea la dictatură.

Rezistența socialistă s-a grupat în jurul fostului premier Leon Blum și și-a exprimat punctul de vedere în februarie 1942, în manifestul intitulat „*La scară umană*”. El aducea în discuție dimensiunea internațională a dezvoltării economice, ceea ce impunea integrarea

economiilor naționale într-un sistem mondial. Pentru ca acest război să fie ultimul, susținea Blum, trebuia constituită o comunitate internațională cu caracter supra statal. Acest superstat nu trebuia, însă, să mai fie administrat de reprezentanți supuși instrucțiunilor statelor membre independente, după modelul Ligii națiunilor.

În noiembrie 1942, acest manifest a fost adoptat ca program comun al grupurilor socialiste ale Rezistenței. Se preconiza constituirea unei organizații internaționale, cu venituri și buget propriu, care să dețină atribuții precise în distribuția materiilor prime, în politica monetară, în reglementarea raporturilor sociale, a emigrației. În 1943, proiectul a fost extins, avansându-se ideea unei federații globale a Statelor Unite Mondiale, formate din confederații continentale. În februarie 1944 și-a început activitatea un comitet de studiu, care și-a concentrat atenția asupra păstrării identității și rolului Europei, în noile condiții ale hegemoniei celor două superputeri. Soluția era transformarea Europei într-un continent pașnic, dezvoltat economic și bazat pe unuinea federală. Un program comun al Rezistenței franceze, din august 1944, însumează aceste deziderate, afirmând ideea unei federații democratice europene, care să asigure pacea, bunăstarea și progresul economic. Statul federal european trebuia să dispună de forțe armate, să reglementeze în relațiile externe, să împiedice instalarea regimurilor totalitare.

Rezistența germană a lansat, la rândul ei, dezbateri pe tema viitorului federal al Europei. Una dintre cele mai importante grupări de opoziție s-a format în jurul lui Carl Goerdeler. Alt nucleu al rezistenței îl reprezintă „Cercul de la Kreislaue”, în frunte cu Helmuth James von Moltke și grupând aristocrați, diplomați, funcționari publici, clerici, sindicalști etc. În aprilie 1941, Cercul a formulat un memoriu intitulat „Puncte de plecare – Obiective – Probleme”, în care pleda pentru o federație europeană, pentru restabilirea unui regim intern bazat pe libertate și valori religioase în cadrul unor comunități mici, iar în plan extern viza o soluție supra națională. El propunea descentralizarea internă la nivelul unor unități administrative locale de mărime controlabilă din partea cetățenilor, iar la scara continentului instituirea unei federații politice a comunităților culturale europene, prin crearea statului suveran european. În cadrul aceluiași cerc, au mai fost elaborate și alte documente, între care un memoriu, în 1942, semnat de Adam von Trott și o Declarație de principii, în 1943. Ele proclamau instaurarea autogovernării descentralizate în Germania, a structurilor federaliste în Europa, în condițiile restabilirii dreptului popoarelor la autodeterminare. Declarația de principii era concepută ca o primă directivă pentru cei care vor prelua conducerea Germaniei după căderea lui Hitler. Se prevedea crearea unei Curți Supreme de Justiție, adoptarea unei Carte Sociale europene și a cetățeniei unice. În cadrul federației se prevedea înlăturarea

preponderenței marilor puteri. Organul principal urma a fi reprezentat de un cabinet din 5 membri, un președinte și câte un ministru responsabil pentru problemele politicii externe, apărării, internelor și economiei. În același timp, constituțiile din statele respective trebuiau păstrate, în măsura în care ele corespundeau cerințelor principiilor federaliste.

Majoritatea exilaților, reprezentanți ai mișcării socialiste, social-democrate sau ai partidelor democratice de centru se pronunțau pentru crearea unui nou sistem de securitate global, bazat pe o nouă organizație capabilă să-și impună deciziile prin limitarea suveranității.

În cadrul Rezistenței belgiane, Partidul Socialist, în frunte cu Paul Henri Spaak propunea o uniune federală mondială a popoarelor libere. Favorabilă proiectului federal era și organizația Valonia Liberă. Exilul belgian, concentrat în Anglia, ce număra 15-20000 de persoane, incluzând un guvern în exil, a constituit, la Londra și la New York, în 1941 o comisie pentru studiul problemelor postbelice. Comisia pleda pentru un proces de integrare regională și interregională progresivă până la nivel mondial, cu limitarea suveranității naționale. Un proiect comun al socialiștilor din Belgia, Olanda și Luxemburg considera în 1942 aceste țări ca nucleul unității viitoare a Europei Occidentale.

În Olanda, partidele politice s-au organizat într-o convenție politică, ce s-a pronunțat pentru o ordine internațională cu limitarea suveranității statelor, cooperare între națiuni și asocierea popoarelor pe plan global. Exilul antifascist olandez din Marea Britanie, SUA, Africa de sud număra circa 30000 de persoane, având ca orientări politice principale social-democrația și creștin-democrația. Săptămânalul „Vry Nederland”, ce apărea la Londra avea, spre exemplu, 50.000 de abonați și milita pentru abandonarea politicii de neutralitate din perioada interbelică și pentru un sistem european de securitate colectivă. Nu accepta soluțiile federaliste și punea accentul pe organizarea regională a statelor mici, din Benelux și Scandinavia, care să contracareze hegemonia marilor puteri.

Confruntări de idei caracterizează și exilul antifascist est-european de la Londra și New York. În comitetele austriecilor și maghiarilor de exemplu, se observă o linie de ruptură între orientările socialiste, agrariene, creștin democrate, favorabile ideilor federaliste și grupurile de dreapta și de extremă stânga, aflate pe poziții naționaliste. Una dintre tentativele de coagulare instituționalizată este „Clubul Danubian” de la Londra, condus de Mihaly Karoly, care a elaborat un proiect de constituție pentru țările dunărene. Au existat și contacte și tratative între guvernele est-europene în exil, cu rezultate concrete. În noiembrie 1940, o declarație comună a guvernelor polonez și cehoslovac în exil se pronunțau pentru strângerea colaborării în plan politic și economic. În martie 1941 s-au înființat comisii mixte polono-cehoslovace, iar la New York s-a constituit un comitet de planificare central est-european, cu

un Comitet executiv format din reprezentanții guvernelor cehoslovac, polonez, iugoslav și grec în exil, cu un organ de presă „New Europe and World reconstruction”. În ianuarie 1942 s-a ajuns la încheierea unor acorduri polono-cehoslovac și greco-iugoslav, privind o confederație postbelică întemeiată pe politică externă, apărare, economie, finanțe și comunicații comune, deschise aderării ulterioare și a altor state.

În orizontul acțiunilor concrete, în 1943, militanții mișcărilor de rezistență din Danemarca, Franța, Italia, Norvegia, Tarile de Jos, Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, ca și reprezentanții unui grup german de anti-nazisti s-au întâlnit în secret la Geneva, pe parcursul a cinci ședințe (31 martie, 29 aprilie, 20 mai, 6, 7 iulie). Proiectul de declarație elaborat în urma acestor întâlniri este un text ce surprinde prin clarviziunea sa. Unele dintre aceste idei le vom găsi explicate și comentate în volumul intitulat *Europa de mâine*, pe care militanții l-au editat după eliberarea continentului. Autorii susțin că federarea Europei nu va fi doar garanția păcii mondiale, ci și unicul mijloc de integrare a poporului german în comunitatea de națiuni libere, de a rezolva problemele minorităților, de a restaura democrația, de a realiza o rapidă reconstrucție economică, de a utiliza rațional bogățiile naturale și de a controla punctele cheie de pe continent. Autorii consideră ca organismele de conducere ale unei astfel de federații ar trebui să fie: guvernul european responsabil în fața popoarelor și dotat cu putere de jurisdicție directă în limitele atribuțiilor sale; armata comună, excluzând orice armată națională; tribunalul suprem care să interpreteze constituția federală și să rezolve diferendele între state.

În general, în cadrul proiectelor formulate se evidențiază trei orientări principale: cea universalistă, care pune accentul pe un sistem mondial de securitate, cea continentală, ce susține o structură federalistă europeană și cea regională, care imaginează Europa ca o entitate compusă din federații democratice regionale. Toate aceste proiecte pornesc de la critica naționalismului și a centralizării statale, așa cum erau ele gândite și cum funcționau în perioada interbelică. Soluția era limitarea suveranității naționale, formarea unui guvern federal supranațional, ales prin vot direct, cu atribuții în domeniul politicii externe, securității, economiei. Statele trebuiau să treacă și printr-un proces de reformare internă, care presupunea descentralizarea progresivă, creșterea rolului regiunilor, comunităților locale, formarea pieței comune.

Proiectele de uniune europeană, de federalizare a continentului sub diferite forme au prins contur după finalul celui de-al doilea război mondial, mai ales datorită intervenției Statelor Unite, care, prin **planul Marshall**, au fost catalizatorii procesului de unificare a statelor din Occident. La 5 iunie 1947, generalul Marshall, secretar de stat al SUA a oferit

Europei întregi un ajutor fără precedent, cu condiția ca statele europene să preia inițiativa de a elabora un program comun de redresare. La 15 iulie, 16 state europene: Franța, Anglia, Belgia, Luxemburg, Italia, Țările de Jos, Austria, Elveția, Grecia, Turcia, Portugalia, Danemarca, Norvegia, Suedia, Irlanda și Islanda au decis să creeze un **Comitet de cooperare economică**, pentru ca la 16 aprilie 1948, împreună cu Germania de Vest, să fondeze **Organizația europeană a cooperării economice**, destinată să repartizeze banii americani.

Inițiativa americană nu a făcut altceva decât să grăbească procesul de constituire a unor structuri comune la nivel continental, în condițiile în care anii 1946-1948 au reprezentat perioade de intense dezbateri și acțiuni în perspectiva creării unui spațiu unic european. Astfel, în august 1946, s-a constituit un grup federalist la Hertenstein, la 6 noiembrie a avut loc o reuniune la Bâle, în cadrul căreia s-a discutat eventualitatea constituirii unei federații europene, pentru ca la sfârșitul aceluiași an să se creeze, la Paris, **Uniunea europeană a federaliștilor** (UEF). În perioada 27-31 august 1947, s-au desfășurat, la Montreux, lucrările primului congres al UEF. De la constituire, UEF a avut un program complet atât în privința constituirii Europei, cât și a reorganizării necesare a statelor membre. Uniunea a lansat ideea Statelor generale ale Europei, care trebuiau realizate în cadrul unui congres desfășurat la Haga.

În paralel, la începutul lui 1947, din inițiativa mai multor personalități socialiste, s-a format la Londra un **Comitet internațional de studii și de acțiune pentru Statele Unite socialiste ale Europei**. Noul grup și-a ținut ședința constitutivă la Montrouge, în iunie 1947, pentru ca, cel de-al doilea congres să se desfășoare la Puteaux, un an mai târziu. În noiembrie 1948, comitetul și-a schimbat numele, structura și, în parte, obiectivele, pentru a se transforma în **Mișcarea socialistă pentru statele unite ale Europei**, cunoscută ulterior sub numele de **Stânga europeană**.

La Londra, din inițiativa lui Churchill, s-a creat **Mișcarea pentru Europa Unită**, care a obținut susținerea multor personalități britanice din toate partidele. Pentru a asigura publicitate mișcării, fostul prim ministru rostea, la 17 mai 1947, un discurs impresionant la Albert Hall, în capitala regatului.

Tot în 1947 a fost fondată **Liga europeană a cooperării economice**, care avea un Comitet format din personalități ale lumii afacerilor și ale vieții economice.

Coudenhove-Kalergy a reluat, în 1947, vechiul său proiect de a promova ideea Europei unite prin intermediul diferitelor parlamente naționale. Pentru acest scop, el a organizat **Uniunea parlamentară europeană**, ale cărei prime ședințe s-au desfășurat în septembrie 1947.

În decembrie 1947 s-a constituit un **Comitet internațional de coordonare a mișcărilor pentru unitatea europeană**, la inițiativa UEF, la care au participat toate organizațiile federaliste, cu excepția Uniunii parlamentare. Comitetul de coordonare a decis să organizeze o serie de congrese pentru a susține proiectul unei Europei unite. Prima și cea mai importantă întâlnire a avut loc la Haga, în intervalul 7-10 mai 1948, ocazie cu care au participat opt sute de personalități de toate orientările și din toate țările. Printre delegați s-a numărat și reprezentantul personal al Papei Pius al XII-lea. În cadrul congresului s-au format trei comisii: de politică, economie și cultură. Ele au elaborat o serie de recomandări care se pronunțau pentru:

- reunirea urgentă a unei Adunări europene deliberative, compusă din reprezentanți desemnați de parlamentarii statelor membre
- redactarea unei Carte a drepturilor omului
- înființarea unei Curți de Justiție
- crearea unei Uniuni economice a Europei
- crearea unui Centru european al culturii.

După acest prim contact între reprezentanții statelor interesate de proiectele unei Europe comune au apărut două tendințe care au separat guvernele europene. Pe de o parte, unioniștii rămâneau cu hotărâre în opoziție față de tot ce putea limita suveranitatea statelor lor și doreau să se acționeze în etape, pe de altă parte, federaliștii, erau partizanii unei federații active, dotată cu puteri proprii, pe care să o realizeze în cel mai scurt timp posibil.

Pentru o acțiune mai eficientă, organizațiile care făceau parte din Comitetul de coordonare au decis, la mijlocul lui octombrie 1948, să se transforme într-o veritabilă mișcare, fără ca vreuna dintre ele să își piardă libertatea de acțiune. Această formulă federalistă era cea mai eficace și cea mai suplă. **Mișcarea europeană** astfel constituită, a fost pusă sub președenția lui Churchill, Leon Blum, P-H Spaak și de Gasperi. Ea trebuia să fie formată din Consilii naționale și condusă de un Consiliu internațional. De la crearea sa, Mișcarea și-a fixat ca obiectiv realizarea recomandărilor formulate la Haga. În acest scop, Consiliul internațional s-a reunit la Bruxelles și a decis aplicarea recomandărilor făcute în mai 1948, pentru ca în aprilie, la Westminster, să se desfășoare o conferință economică ce avea ca obiectiv concilierea tezelor socialiste și liberale. Această conferință a definit în linii mari programul economic al viitoarei Europe Unite și a recomandat constituirea unui Consiliu economic și social, compus din reprezentanți ai diverselor ramuri de activitate. În decembrie 1949, Mișcarea a reunit, la Lausanne, o Conferință europeană a culturii, a carei misiune era de a

studia recomandările Comisiei culturale de la Haga și de a constitui un Centru european al culturii.

În primele luni ale anului 1948, miniștrii de externe ai Italiei, Belgiei și Franței au declarat deschis că sprijină ideea de uniune europeană și au decis crearea unui Comitet permanent pentru studierea și dezvoltarea Federației europene. Negocierile nu au putut, însă, remedia diferențele dintre viziunea britanică, ce propunea constituirea unui organism guvernamental central și viziunea continentală, care dorea să acorde un rol consultativ Adunării desemnate de parlamentele naționale. În cele din urmă s-a decis crearea Consiliului Europei, compus dintr-un Comitet de miniștri și o Adunare consultativă. În martie 1949, conferința de la Londra, ce a reunit ambasadorii celor cinci state semnatare ale pactului de la Bruxelles, alături de cei ai Irlandei, Danemarcei, Italiei, Norvegiei și Suediei a dat mandate guvernelor țărilor reprezentate la reuniune să stabilească organizarea definitivă a Consiliului Europei. În aceste condiții, la 5 mai 1949 a fost semnat, la Londra, tratatul **Consiliului Europei**. Sediul noului organism a fost stabilit la Strasbourg, iar prima sesiune s-a desfășurat între 8 august-8 septembrie 1949.

Paralizat prin formula sa organizatorică, prin modul sau de recrutare, prin raporturile inegale cu Consiliul de miniștri, prin exigența dificilă a unei majorități de două treimi în luarea unei decizii, Consiliul Europei nu a jucat decât rolul de coordonator între autoritățile specializate și statele europene. De când a fost creat, Consiliul a fost proiectat ca o etapă a construcției europene și în aceste condiții corectarea imperfecțiunilor de sistem nu a fost o prioritate pentru membrii săi.

În seria preocupărilor pentru organizarea unui viitor comun în spațiul european se înscrie și congresul din septembrie 1951 desfășurat la Hamburg. El se pronunța în favoarea integrării Germaniei în comunitatea europeană și declara că neutralizarea statului german nu constituie un element favorabil stabilirii păcii. Tot în 1951 Mișcarea europeană a creat Campania europeană a tinereții, care, în cooperare cu alte mișcări similare, își propunea să conecteze tinerii la problemele europene pentru a-i face cetățeni responsabili ai lumii de mâine.